

בס"ד

מאמר מערכת

ירושלם וישיבה

"צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ"

(דברים טז, כ)

כותב רש"י: "צדק צדק תרדוף, הלך אחר בית דין יפה. למען תחיה וירשת, כדאי הוא מנוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתן". ולשון חז"ל בספרי דברים (פיסקא קמד): "למען תחיה וירשתה את הארץ, מלמד שמנוי הדיינים כדי הוא להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם ושלא להפילם בחרב".

וצריך ביאור, דהכתוב אומר "למען תחיה וירשת את הארץ" ואילו חז"ל מפרשים שהוא להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם, ולכאורה היה ראוי לומר כדי הוא להחיות את ישראל ולהורישם את אדמתם, כלשון הכתוב. ומיישב מהר"ם אלשיך ז"ל בעיני משה (רות א, א), שירושלם היא העמידה בארץ תמיד, כדרך שאמרו "ירושלם אין לה הפסק". א"כ בזכות השופטים הכשרים לא לבד יורשים ארץ, אלא גם יש כח וזכות לחיות בארץ ולשבת בה תמיד, וגם אם יש מלחמות אין נופלים בחרב, כמבואר בספרי הנ"ל. ולכן ויהי בימי שפוט השופטים – "דור שהיה שופט את שופטיו", אשר אוי להם לשופטיו - ויהי רעב בארץ. כי לא יכלו לשבת בה מחוסר כל, כמ"ש רז"ל (ב"ב צא, א) שאלימלך ובניו גדולי הדור היו ואילו מצאו אפילו סובין לאכול לא היו יוצאין לחו"ל. ונענשו משום שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו. או לדעת רשב"י משום שבתחילה אמנם ירדו "לגור בשדה מואב", ועל זה לא היו ראויים לעונש. אבל אחר כך "ויהיו שם כו' וישאו להם נשים" כו'. וכמ"ש התרגום "והו תמן רופילין" כלומר עשו שם שרים וחשובים, כי חשבו להשתקע שם. לכן נענשו. וכמ"ש מהר"ם אלשיך שם.

אבל צ"ב למה תלה מינוי הדיינים הכשרים בירושלם וישיבת בארץ ישראל דוקא. ונראה דהנה ידועה הקושיא בסתירת הפסוקים, דפעם אחת אומר הכתוב "בנים אתם לה' אלהיכם". ופעם אחת אומר "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם". א"כ מה האמת האם דין בנים יש לנו או דין עבדים. והיישוב הפשוט הוא אין הדבר תלוי אלא בנו, אם עושים רצונו של מקום יש לנו דין בנים, ואם לאו עבדים. וישיבת ישראל בארץ ישראל היא מורה על כי יש לנו דין בנים, דאמרינן ל"הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה וחדר בחו"ל" כו'. וכתבו המפרשים דארץ ישראל היא עיקר מקום השראת השכינה, "אשר עיני ה' בה מראשית השנה" כו' ולא נמסרה הנהגתה בידי שרי מעלה, אבל בחו"ל הוא תחת שליטת השרים. ולכן הדר בחו"ל דומה כמי שעובד אלהים

אחרים, כמ"ש הגמ' בסוף כתובות. וברור שדווקא לבן יש זכות לדור בפלטרין של מלך, אבל עבד אינו דר אלא חוץ לפלטרין.

א"כ זה כוונת חז"ל דהשופטים המעמידים משפטי התורה כדאיים הם להוריש ולהושיב את ישראל על אדמתם, הענין הוא משום שהשופטים משפטי תורת ה' הם עיני העם, המישרים אורחותם ומשכינים שלום בין איש לבין רעהו - כי יבואו אליהם לדרוש אלהים. ובזה והם כביכול המתווכים בינם לבין הקב"ה. בברכות ד,א: "ולמה נקרא שמם כרתי ופלתי? כרתי שכורתים דבריהם, ופלתי שמופללים בדבריהם. וכתבו התוספות שם בשם רבינו תם שכרתי ופלתי הם הסנהדרין. [וכן מפרשים הגאונים, כמובא באוצה"ג שם]. ובסנהדרין ו,ב: "על פסוק ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו" שואלת הגמרא והלא במקום שיש משפט אין צדקה. ומשיבה שהמשפט הוא לזה שהחזיר לו את ממנו, וצדקה לזה שהוציא הגזילה מתחת ידו. כלומר זהו הצדקה האמיתית, ומה שאמרה התורה "צדק צדק תרדוף" כו' הוא ליישר האדם ולצילו מהחטא. וזה א"כ שופטים - עיני העדה. ולכן השופטים ביושר ומודיעים לעם משפטי ה' ללא משוא פנים, ודאי וודאי שכדאי הוא להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתם, שהרי כח המשפט הוא כח קיום התורה. ובקיום התורה ועשית רצונו של מקום האו דיש לנו דין בנים וזכות לשבת בארץ ישראל.

וא"כ אם להפך להפך ח"ו, כך היא המדה. בשבת קלט,א: "אי בטלי דייני בטלי גזרפטי". פרש רש"י: "דייני, רשעים מישראל שמטין דין". ומשמעות דברי הערוך והגאונים ורש"י הוא שפירוש גזרפטי הוא גזירות. ע"ש. והן הן דברי הכתוב "צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ". ובימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ. מעולם גם בגלות האחרונה היה כח בידי שופטי ישראל לדון על פי חוקי התורה, השליטים הבינו זאת. מי שלא נתן היה מי שרצה להרוס את עם ישראל, כי ידעו שקיום העם הוא בקיום המצוות, וללא שופטים ושוטרים שעומדים על המשמר לא יהיה קיום. גם כאן בארץ ישראל ידוע מי היו ראשי המדינה ושאיפותיהם. [ראה בכתביו של הרב הראשי הראשון, הרב הרצוג זצ"ל, כמה התמרמר על שלא שעו לדבריו להקים בתי משפט ראויים לשמם]. אבל דומה כי לא עוד עת לחשות.

גליון 42 עוסק:

- א. מחידושי מרן הגר"ע יוסף שליט"א על הרמב"ם הלכות תרומות מכ"י. [נדפס באדיבותו של הגר"י יוסף שליט"א ראש ישיבת חזון עובדיה].
- ב. שו"ת מהגרש"מ עמאר שליט"א. הפרשת תרו"מ מפירות המבשילים אחר זמן.
- ג. פרק א' מתוך הספר "עץ השדה" הלכות ערלה. הרש"ז ריוח שליט"א.
- ד. תקנת ב' חלות בארץ ובחול"ל. הרב שמואל אביטן שליט"א.
- ה. מצוות הכרם בבוצר ה' גפנים לביתו. העורך.
- ו. מדור תגובות. הפרשת תרו"מ על ידי משגיחים. הרב אהרן בוארון שליט"א.

מרן הגאון רבי **עובדיה יוסף שליט"א**
הראשון לציון נשיא מועצת חכמי התורה
ונשיא המכון "למצוות התלויות בארץ"

מתוך ספרו של מרן שליט"א **"טבעת המלך"** על הרמב"ם כ"י משנת תרצ"ט¹

הלכות תרומות

פרק ה הלכה כב

התורם מחבית יין על יין ונמצא חומץ בו, ואם ספק תרומה ויחזור ויתרום ואין אחת משתייהן מדמעת בפני עצמה.

הרדב"ז (הלכה כג) הקשה, דהא הוי ספיקא דאורייתא, ולמה אין מדמעת. ויישב דדימוע מדרבנן. והערך השלחן בספר הזכרון (מערכת ס אות טז, והגיעו כפול באות כד), הקשה ע"פ רדב"ז למ"ש ספק בגוף וספק בתערובת, כגון שאינו מדרבנן אלא מצד תערובת אסור, והרי הכא אינו מדרבנן אלא מצד תערובתו. ע"ש. ולפענ"ד עיקר קושיית רדב"ז לק"מ, ד"ל דבתרומה בזה הזמן מיירי. ואינו דוחק להעמיד כן המשנה, דכאמי מתניתין איתא בפרק ז (משנה ו), ושם ברישא (משנה ה) מוקמינן לה בפסחים (מד). בהכי. והן אמת שבמשנה למלך סבירא ליה דבספק תרומה לחומרא, כתרומת פירות דרבנן. עיין באחרונים ובריש ספר שבת הארץ מה שכתבו בזה.

פרק ו הלכה ו

זר שאכל תרומה וכו', ולוקה על אכילתה ואינו משלם.

הרדב"ז מקשה דבספ"ו מהלכות סנהדרין איתא, דהחובל שוה פרוטה משלם ואינו לוקה, ואמאי כאן כתב רבינו שלוקה ואינו משלם. ועוד במתניתין דמכות כל המשלם אין לוקה, אלמא דממונא משלם מילקא לא לקי. וי"ל התם לאו גרידא, אבל היכא דאיכא מיתה בידי שמים או כרת לוקה להפטר ממיתה בידי שמים ומכרת. עכ"ד. תירוצו תמוה, שרבינו (פרק א מהלכות נערה בתולה הלכה יא) כתב, שאם היתה מחייבי לאוין או כריתות לוקה ואין משלם, הרי דגם בלאו לבד לוקה ואינו משלם. אך האמת שרבינו פוסק כר' יוחנן (בכתובות לב:), ולא כעולא. וכבר הגמ' בכתובות הקדשתה על ר' יוחנן ממתניתין דמכות בעדים זוממין, כל המשלם אינו לוקה,

¹ מתוך קובץ "זכרון ברוך" הוצ' ישיבת "חזון עובדיה".

ומהכהו שווה פרוטה משלם, ותירצה דשאני התם דבפירוש ריבתה תורה אותם לתשלומי, וכדברי מרן שם בהלכות נערה בתולה, וכן מוכח בדבריו כאן.

פרק ז הלכה א

טמא שאכל תרומה טמאה אינו לוקה.

הפרי חדש במים חיים מקשה על דברי רש"י (יבמות צ. וגיטין נד.) שכתב, דכהן טמא שאכל תרומה טמאה במיתה, מהגמרא שמביאים הכסף משנה ושאר אחרונים, פרט לזו שמחוללת ועומדת. ועיין שם מה שכתב ליישב זה. וכן בספר בני יעקב (ששון) עמד עלזה. ועיין יעיר אוזן (מערכת ת אות ל), מה שכתב בזה, בשם מהר"א ומחנה ראובן. ועיין עוד בערך השלחן בספר הזכרון (מערכת ת אות ט). ולענ"ד אשתמיט מנייהו מלכי דברי התוס' סנהדרין (פג:) וחולין (קא). [שם ט"ס ובהגב"ח, וצ"ל שנטמאה], שחילקו בנטמא גופו קודם, דנתחייב במיתה קודם שנטמאה התרומה, וקרא מיירי בתרומה שנטמאת קודם שנטמא האוכל. אע"ג דהוי איסור כולל, דכשנטמא אחר כך מיגו דאיתסר בטהורה וכו', ובהא אחע"א², שאני הכא דגלי קרא. ע"ש. אם כן אין מקום לקושיתם, בשנאמר דרש"י מיירי בנטמא הוא קודם. איברא דרש"י יבמות צ"ע עדין, שסיים דלא חילק הכ'. ע"ש. שו"ר להגאון רש"ש, גיטין, על דברי הגליון הש"ס שם, שגם כן הקשה מחולין פרט לזו וכו', ומיישב עפ"ד תוס'. [ולא זכר שכבר כתב כן גליון הש"ס עצמו בחולין שם]. והעיר דרש"י יבמות עדין קשה. ועיין עוד רש"י בכורות (יב:) ד"ה חלה. אח"כ מצאתי לרבי עקיבא איגר בליון הש"ס (חולין קיג:) שהרגיש בזה, ואולם נרגש אח"כ ממתניתין דפרה (רפ"א מ"ג). וכן הביאה ביעיר אוזן שם בשם הר"א ומחנה ראובן, שיישבו דברי רש"י עלפי זה. [וד' ר' יהונתן בעירובין (לה.)], במתניתין תרומה ונטמאת, שג"כ כתב דכהן האוכלה במיתה, קשים מאוד ליישבם, דסיים דברים תמוהים בזה. ע"ש. וצע"ג. ולא ראיתי עדין מי שהרגיש בזה. וזה כרש"י יבמות ובכורות (יב:) שאי אפשר ליישבם. וכן מצאתי תוס' עבודה זרה (סח:) שג"כ קשה. וראיתי שכבר הרגיש בזה גליון הש"ס. ועיין עוד רש"ש וקרני ראם על מהרש"א שבת (יד.). ואולם, הרי רבינו שאין סובר כן, ובכל זאת הביאה (סוף פרק יד מהלכות פרה). ועיין שם בכסף משנה בשם ר"י קורקוס דל"ד מיתה אטמאה.

והנה לפי הנראה דרבינו אינו מחלק בין טומאת גוף קדים ללא. איברא שהייתי מדקדק על דברי רבינו, שהתחיל טמא אסור לאכול תרומה בין טמאה בין טהורה, שנאמר בקדשים לא יאכל וכו', וסיים שבאוכל טמאה אינו לוקה שהרי אינו עוד קודש. וא"כ לא היה לו להביא ברישא דין הטמאה ולומר שנאמר בקדשים לא יאכל,

²איסור חל על איסור.

דהתם קדשים לא טמאה משמע. הן אמת שבגמ' דרשין לה מלא יחללו, פרט למחוללת, ול"א שאינה קדושה.

ולפענ"ד רמב"ם לשיטתיה ותלמודינו לשיטתיה. דרמב"ם כתב בסמוך (הלכה ג) דרשת הירושלמי דתרומה טמאה בעשה, מדכתיב ואחר יאכל מן הקדשים, קדשים ולא טמא. וכ"כ רדב"ז לקמן (פ"ג מבכורים ה"ה) מפסוק זה, דאיתא בירושלמי בכורים. אבל תלמודנו (יבמות עג:) לא משמע ליה להכי, ומייתי מתאכלנו לזה ולא לאחר, להכי דרש ממחוללת ועומדת. ועכ"פ לשון רבנו בתחלת ההלכה אינו מדויק. ולכן היה אפשר לומר שגם הוא מודה בחילוק זה בין טומאת גוף קדים ללא, ורישא בהכי מיירי, דכשנטמא גופו והתרומה בטהרתה, שפיר קרינן ביה מן הקדשים לא יאכל, ובסיפא בנטמאת התרומה מיירי. אבל אין משמע לי כן בסתימת הדברים, ובכל גוונא ס"ל דפטור, דכיון דגלי קרא גלי, ולא דמי לקדש דבכל גוונא חייב, וכדרבנן. וכן נראה דעת רדב"ז שרמז כאן עמ"ש לעיל (פרק ו הלכה ו), דמאי שנא בטמאה מזר לכהן, והרי לרש"י זר דמי לטומאת גוף קדמה דלא פקעה, אלא ודאי שאין לחלק.

אחרי כתבי כ"ז בא לידי ספר מצות המלך, וראיתי לו (ל"ת רי"ד, דק"כ) שכתב, דבאמת לרבנו נמי יש חילוק בין נטמאת התרומה לנטמא הוא קודם, והוכיח כן דהא מדנגעה בה טימאה, ואי דס"ל כתוס' דבלא הוכשר, הוה ליה לפרושי. ושו"ר להר"י קורקוס דבשלא הוכשרה מיירי. והנ"ל כתבתי. ע"כ. ואין הוכחה כלל, דרבנו נקט כלשון הש"ס, כידוע דכן דרכו, ומה שנפרש בש"ס נפרש לרבנו. ועיין שם מה שכתב מההיא דפרה. ושם (דקכ"א) מיישב דעת רש"י כמתני' דפרה. עש"ב. ובקושיתו שם על האד"ר, כ"כ בערך השלחן (שם) הנ"ל.

ובחקירת המשנה למלך בטמאה מדרבן אי אמרינן מחוללת ועומדת, ראיתי להרב מצות המלך שם שפשט, מדק"ל להתוס' תרומה מדנגע בה טמאה, ולימה דנטמאה מדרבנן, דהא איסורה בכזית. והתוס' לשיטתם אין אוכל מקבל טומאה פחות מכביצה אלא מדרבנן, ובהא אמרינן במיתה, אלא ודאי גם זו מחוללת. ע"כ. ולכאורה הרי הש"ס קאמר הכי בקודש, משנגע בו טמאהו, וקאמר שפיר קאמרי רבנן, ואמאי לא מתרץ דהך סברא לא ס"ל לר' יוסי הגלילי, דכיון דמן התורה טהור. אך נזכרתי דר' יוסי הגלילי לשיטתיה בסוטה (מד). דס"ל דגם עבירה דרבנן חוזר עליה מעורכי המלחמה, שהוא ג"כ ירא ורך הלבב. ויש לחלק. אבל צריך להבין שהרב מביא דברי תוס' סנהדרין (פג:), דקושיתם היא לפ"ד רבנן בקדש דכיון שנגע טמאהו, תקשי להו בתרומה, אלא על כרחך בשתחב לו חברו, הכי נמי נימא הכי. ותירץ דיודעין היו דלא איירי בכך. א"נ בלא הוכשרה. ע"כ. וא"כ מה הוכחה מה שלא אמרו דנטמאה רק מדרבנן כיון שהיתה פחות מכביצה, דה"נ נימא הכי בקדש, ומאי פרכי טמאהו. ובאמת שעלינו לישב דברי התוס' עצמם, לשיטתם דפחות מכביצה אינו מקבל

טומאה, מה יענו לסוגיא זו. ומצאתי שעמד ע"ז הגאון כרתי ופלתי ביערות דבש ח"ב, בסיום (דק"כ ע"ב), וכתב שזו ראייה ברורה לרש"י והרמב"ם דס"ל דבכל שהוא מקבל טומאה מן התורה. (גם הרש"ש שבת צא. כתב קושיא זו בשם הגאון כרתי ופלתי. וע"ש). וליישב דברי התוס' כתב, דבזבחים (מו, וס"פ כל הברש) איתא, דג' קראי בדם, וחד מנייהו למועטי מטומאה, שאם היה טמא ואכלו פטור, ותיפוק ליה כיון שנגע בו טמאהו לדבריק שפטור בקדש טמא. ע"כ. ועדין לא יישב לנו שיטת התוס' לגמרי, דכתבו התוס' דיודעין היו דהוא לא מיירי בתוחב לו חברו אל לא הוכשרה, ולהכי ניה"ל קרא דתרומה פרט למחוללת, דבעלמא מוקמי ליה בתוחב וכו'. ע"כ. לפ"ז לא הק' לו כלום מאף אוכל קדש טמאהו, ור"ל למה לי קרא דדם, דבזה נוכל להעמיד כתרומה בתוחב לו, או בשותה בכלי חרס שאינו מטמא מגבו. [ובתוס' זבחים (קו). איתא, דמסתמא דקרא דבכ"א מיירי קרא דחייב בקודש, לפ"ז בתרומה לא אתי שפיר]. וצ"ע. [גם התוס' יבמות (ע"ג): הקשו כן בסתם דלמה לי קרא דלאסור תרומה בטומאת הגוף, תיפוק ליה כיון שנגע טמאה, ואיכא קרא דלטומאת עצמה, ויישבו בתוחב לו, א"נ לא הוכשרה. ולשיטתם אין כאן קושיא. שו"ר לשער המלך (פ"ו מהל' ברכות ד"ד ע"ג) שהקשה מסוגיית חולין (קא.), דלימא כגון שאבל פחות מכביצה לתוס' דאינו מקבל טומאה. וכן הביא דברי תוס' יבמות ותירץ כן. ע"ש. גם מצאתי להרש"ש (שבת צב.) שכתב, שמעתי מקשים בשם הגאון מהר"י בעל האורים ותומים וכו' (היא הקושיא הנז"ל בשמו בספר יערות דבש), דמאי פרכי טמאהו, הא פחות מכביצה אינו מקבל טומאה, ותירץ לפי דברי התוס' חולין (קא.), לק"מ].

ואולם יש להוכיח לאידך גיסא דהא כל טעמא דיצאה זו שמחוללת משום דאין איסור חל על איסור, ובאיסור דרבנן בעלמא לא שייך לומר כן. ועמד בזה בספר הזכרון (מערכת ת') הנ"ל. ואנכי לא הבנתי דהא אנן קי"ל איסור חל על איסור בכלל, וא"כ הרי כשנטמאת התרומה קודם, היתה היא לבדה אסורה, מטמא הוא, מיגו דנאסר בטהורה יאסר בטמאה. אלא ודאי דשאני הכא דמיעט קרא שמחוללת. וכן הוא לחדא לישנא בחולין (קיג:), דבעלמא אחע"א ושאני הכא דמיעט קרא ומתו בו. ולפ"ז שפיר קמבעיא ליה להמשנה למלך. אך לכאורה יש להביא ראייה מבבא מציעא (צא.), דבגידולי תרומה קרינן ביה לא תחסום שור בדישו, כיון דאינו אלא מדרבן. וראיה זו הביאה בשביתת יום טוב (דצ"ה ע"ד). [והנה זה הוא לדעת תוס' שם, דלרש"י הטעם דבתרומה לא עבר, דסתם תרומה לאחר מירוח, משא"כ גידולי תרומה]. וכמו כן הביא במצות המלך (דקכ"א ע"ב) מהרמב"ן שכתב דלר"ש דבעי לקבל טומאה - אוכל שאתה יכול להאכילו לאחרים, אם מדברי סופרים אסור נמי מקבל טומאה, דלהחמיר אמרו ולא להקל עליו. וגם אנכי חשבתי להביא ראייה מהכסף משנה (ספ"ד מהל' פרה) בשם ר"י קורקוס, וראיתי שקדם בה המשנה למלך, ודחה דמעלה שאני. וזכורני שבספר שורשי הים ח"ג (דע"ג) [כתב] שראה בפירוש להר"י קורקוס שכתב להדיא הטעם משום דמילתא דרבנן להחמיר ולא להקל. ואמ"א כעת. וכן יש להוכיח מבבא

קמא (עא:), לדמ"ד מעשה שבת דרבנן לא פטרי רבנן משום שחיטה שאין ראויה, כיון דמה"ת ראויה, קרינן ביה וטבחו. וע"ש בתוס' ד"ה אלא, ובשטה מקובצת. ועיין בספר הזכרון. ואין להקשות מה בין אלה למקדש בחיטי קורדנייתא דאין חוששין לקידושין, דכפרש"י בפסחים (ז). דהיינו טעמא דמפקעינהו רבנן לקידושין מיניה. ואע"ג דרמב"ם הובא בטור אה"ע (ס"ס כ"ח), ס"ל דאפילו שעות וחמץ דרבנן אין חוששין, מ"מ חושש בפסולי עדות דרבנן, כמו שכתב הב"י (סמ"ב) ד"ה המקדש. והחילוק פשוט, דבגברא כיון דהוי כספיקא חיישין, משא"כ במידי דקדושין, כיון דאין שוה לה כלום מה לי אי מדאורייתא אי מדרבנן, סו"ס לא שוה פרוטה לדידה, משום הכי לא חיישין. וכבר ראיתי (אחר שקיימתי זה מסברא) לרדב"ז (סמ"ג) שנשאל על הפרש זה, ונחק. והנלעד"כ.

והנה מה שכתב מצות המלך הנ"ל מרמב"ן, חשבתי דרכי לדחות, דרמב"ן לשיטתו דס"ל בריש ספר המצות, דלא כרבינו דהעובר על דברי סופרים הו"ל עובר על לא תסור, והמשנה למלך לדעת רבינו קאי ועלימו תטוף דברתו, ע"כ עלינו להביא ראיה מדברי רבנו. והנה בסוכה (כג.), ע"ג גמל, מתני' רבי מאיר היא, דר"י פוסל משום דבעינן ראויה לז', ועל גבי בהמה אסור לעלות לה בשבת, ור' מאיר מדאורייתא מחזא חזיא. וכן פסק הר"מ כר"מ. וע"ש בר"ן. הרי דמוכח מכאן אע"ג דמדרבנן לא חזיא כיון דמה"ת טהורה היא יתחייב עליה. [אמת שהוקשה לי דר"מ מדר"מ, דבסוטה (כד). קאמר, דמעוברת ומינקת חבירו דאסורים בדברי סופרים, לא שוות ולא נוטלות כתובה, דאינו ראוי לקיימה, ואמאי הא מדאורייתא הא מחזא חזיא. ודעת רבנו שפסק בסוכה כר"מ, ו"ל דלאו מטעם ר"מ כתב כן, אלא משום דלא בעינן ראויה לז', כרבנן דעשה סוכה בחג (כז:). וכן ראיתי במפרשים. ועיין שער המלך הלכ' לולב. מ"מ קשיא לי דר"מ אדר"מ. שו"ר שכן הקשה בספר ידי משה להרה"ג ר"מ קאהם ח"ב (סי"ט), ועוד הקשה מדברי רבנו גבי המשחק בקוביא שפסק דאין חייב קורבן שבועה, דאינו ראוי להעיד, אף דמה"ת חזי. ע"ש. ובמהר"ץ חיות (סוכה שם). ולפי מה שכתב הרב רב ברכות (ד"ז ע"ב), דשאני התם בסוכה הואיל ואם עבר ועלה מקיים מצות סוכה, ואף מצוה הבאה בעבירה ליכא, כיון דהוי מדרבנן. ע"ש. אתי שפיר נמי הא דמשחק בקוביא. וא"כ אין לנו ראיה לחייב כיון דמה"ת חזיא, אלא להיפך ממשחק בקוביא שנפטר מקורבן, דחשיב אינו ראוי מה"ת היפך מש"כ לעיל. והרב רב ברכות (ד"ו ע"א) פשט ספק המשנה למלך, ע"פ מה שכתב הרמב"ם, נשאת בגט פסול מדרבנן לא תצא, אלמא דלא אזלינן בתר דרבנן אפילו להקל, כל שכן להחמיר. וי"ל דלא החמירו רבנן להוציאה מבעלה. וכעין מה שכתבו תוס' כתובות (נא סע"ב). וממילא יש לדחות בזה הוכחת הברכי יוסף (אה"ע רס"י) שהביאו שם, דהוכיח מזה בנתגרשה בגט פסול מדרבנן וזינתה מותרת לחזור לבעלה. ד"ל כנ"ל. וברכי יוסף אמ"א כעת. שו"ר מה שכתב ג"כ בלב מרפא (דס"א). ע"ש.]

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הרב הראשי וראב"ד ת"א יפו

זמן הפרשת תרו"מ פירות שמבשילים לאחר חלקיטה

יד אייר תשס"ב

לכבוד מו"ר

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
רב וראב"ד לת"א יפו
ומורה דרכו של המכון

השלום והברכה!

בימים אלה קיבלתי הערה מאברך שלמד בספרי הקטן "קצירת השדה", וברצוני להפנותה למו"ר שליט"א.

בפרק ג סעי' יג כתבתי שם, שהקונה בננות מנכרי, אע"ג שהישראל אח"כ מבחילם, מ"מ אין ההבחלה נקראת גמר מלאכה, אלא אסיפת הבננות מהמטע ע"י הנכרי, זה הגמר מלאכה ופטור מן המעשרות.

והנה לשאלה זו יש גם נפ"מ אם בכלל יש לעשר את הבננות בעודם קשים אף בשל ישראל, שכן שמא זה עדיין לא הגיע לגמר מלאכתו, וקיי"ל שאין תורמים מדבר שלא נגמ"ל אף על דבר שלא נגמ"ל, והגם שבדיעבד פסקו רבינו הרמב"ם [תרומות פ"ה ה"ד] ומרן השו"ע [שלא. סעי' נד], שתומתו תרומה, עכ"ז ודאי שלכתחילה יש להקפיד בכך. או שמא כלל אין כאן ספק, והבננות הגם שהם קשים נקרא שהגיעו לגמר מלאכתם אע"ג שחסרים הבחלה, ואפשר לכתחילה לעשר מהם [וראוי לציין שכן מנהג העולם היום].

והגם שהזכרתי ספק זה לענין הבננות יש לציין, שבעיה זו קיימת גם באפרסמון ובאבוקדו.

והנה את דברי שם סמכתי על יסודות איתנים של הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל בכרם ציון [הלכות פסוקות עמ' מה בגאון צבי] ובשו"ת הר צבי זרעים [ח"א סי' פד], שכתב כן הלכה למעשה, שגמר מלאכה היינו גמר מלאכת השדה, ולא של הפרי. שהרי דגן בגמר מירוח הכרי נחשב גמ"ל, הגם שהאוכלו כמות שהוא נקרא כוסס וכו', וסיים שם שכן הורה הגר"ש סלאנט זצ"ל.

וכן ציינתי לדברי הגרש"ז אויערבך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה [ח"ג סי' קמ"ד] שכתב שבבננות כיון שרגילים לתולשם ולהשהותם זמן ארוך עד שיבשילו, שפיר נקרא הזמן שתולשים וראוי להשהותו כגמר מלאכתו, וגם הוא דימה דבריו לחיטים. אמנם הוסיף שכל זה בבננות שצריכים שיהיו זמן, אולם הוא שמע שיש כאלה שצריך לחמם דוקא בתנור ובלי

זה אין ראויים כלל למאכל, ובזה יש להסתפק שמא כלל פטורים ממעשר [בקנה מגוי], ואף שכבר הביאו שליש, מ"מ משמע קצת ששליש היינו שליש בישול ולא שליש כמות. ונשאר שם בספק. ע"ש.

ויש להעיר בדב"ק שהבחלה מתבצעת מקררים שמוזרם שם גז אטילן [בעבר זה היה במרתפים עם חומר אקוריט], והם גורמים להבחלה אחידה ומהירה. אולם אם אני אשאיר את האשכול על העץ, גם אז הבננות יתרככו, אולם לא אחיד ולא תוכל לקטוף אשכול שלם אלא כפות בודדות, ויותר מכך גם בתלוש הם יתרככו אלא שהם ישחירו מהר, כך שבעצם מה שחסר לכל הבננות על כל הסוגים ובכל התקופות זה רק שיהוי זמן, אלא שכיום הם מובלים למקררים וכאמור.

ואמנם לענין שליש בישול בזה אני מסתפק שאפשר שבזמן הקטיפה אין שליש בישול שהבננה כמו עץ בזמן זה, אלא א"כ נאמר כסברת הגרצ"פ פראנק והגרש"ס זצ"ל.

ולענין אפרסמון הגם שצריך הבחלה, מ"מ נראה לי ברור שהוא מגיע לשליש בישול על העץ. ובאבוקדו אין כלל הבחלה אלא שיהוי זמן, וגם שם אפשר שהוא מגיע לשליש בישול לפני הקטיפה.

ולכן להלכה כתבתי בספרי כדעת הברי שהם הגאון הגרצ"פ והגרש"ס.

והנה אברך זה העיר לי שיש שני קונטרסים של הגרצ"ז גרוסברג ויקרא שמם "חקר הלכה" ו"ליבון הלכה", והעלה שם להלכה והעלם שם שאין לעשר קודם ההבשלה, וכתב שם שהסכימו עמו רבנים וביניהם ראב"ד לת"א יפו הרי"צ הלוי זצ"ל.

ובאמת שאין הקונטרסים תח"י, אך שוב עיינתי וראיתי שבחידושים וביאורים להגר"ח גריינמן שליט"א [הל' תרומות סו"ס ב] כתב שחשיבי הגיע לעונת המעשרות כיון שלעולם הם נלקטין כך, וזה סדרן, ומתחייבים בתרו"מ משעה שהם נלקטין.

ועוד ראיתי להרב מנחת יצחק [ח"י סי' קז] שכתב תשובה להרב מנדלסון מקוממיות, בענין האפרסמון ורצה לחלק בננה שלעולם נלקט כך לבין אפרסמון שרק מה שלסחורה נלקט כך ויצא לדון אם אפשר לעשר בתנאי שיחול רק אחר הבשלה, ובסוף כתב לעשר מיד ממ"נ, עי"ש. [אלא שכיום המציאות באפרסמון כבננה, ומה גם שכמדומני הבננה אינה ראויה כלל בקטיפה להבדיל מהאפרסמון שהגם שהוא עפ"י יש בו שליש בישול, וכאמור].

מכל מקום כיון שנתעוררה שאלה זו שוב, אבקש לדעת את דעתו הגדולה של מו"ר להלכה ולמעשה כדי שנורה בזה למעשה.

בברכה

שניאור ז. רווח

תשובה לשאלה הנ"ל

בעה"ת"ש בששי בשבת שמנה ועשרים יום לאייר התשס"ב
יום הלולא דשמואל הנביא ע"ה וזיע"א

לידידי וחביבי

הרה"ג רבי שניאור זלמן ריוח שליט"א
הרב דמושב בית עוזיאל
וי"ר המכון למצוות התלויות בארץ

שלום רב וישע יקר

במה שהעירו לו על מה שכתב בספרו "קצירת השדה" (פ"ג אות יג') שהקונה בננות
מנכרי אע"ג שהיהודי מכניסם להבחלה, אין זה נחשב שנגמר מלאתו ביד ישראל,
דגמר מלאכתם היא תלישה ואסיפתם מן המטע, וכיון שזה נעשה ע"י הגוי פטורים
מן המעשרות, ולא אכפת לן בזה שהיהודי הבחילם. ולפי"ז זמן החיוב שלהם הוא
בעת שתולשים אותם.

וסמך שם דבריו על שני יסודות נאמנים, הגאון רבי צבי פסח פראנק ז"ל בשו"ת הר
צבי זרעים, והגאון רבי שלמה זלמן אוירבאך ז"ל בשו"ת מנחת שלמה ח"ג, וכמבואר
בדבריו. ועיינתי בדברי שני המאורות הגדולים הנ"ל הלא בספרתם, וראיתי ששניהם
העלו לדינא דגמר מלאכתם הוא תלישתם כשמגיעים לשלב שראויים לשהות
ולהבשיל.

והגרצ"פ ז"ל שם (סימן פד) כתב, דגמר מלאכה אינו דוקא כשנגמר לאכילה, שהרי
חמישה מיני דגן אינם נגמרים לאכילה תיכף לקצירתם, דהרי אכילת חטה נקרא
כוסס, ופירש"י ז"ל בברכות (ל"ו ע"ב) כל דבר שלא כדרכו, נקרא כוסס. ותפוחי אדמה
יוכיחו שאי אפשר לאוכלן רק אחר הבישול, ולא סלקא דעתין לפוטרים מן המעשר,
ובעל כרחק דגמר מלאכה היינו גמר מלאכת השדה (עשיית גורן), והמירוח קובע
לחיוב במעשר.

עוד כתב שם, שגם בשאר המינים מפורש בפ"ק דמעשרות ענין גמר מלאכה שלהן,
וע"כ גם הבננות בגמר לקיטתן מתחייבים אע"ג שעדיין לא ראוין לאכילה, כיון
שנגמרה בהם מלאכת השדה, וממילא דהקונה אותם מהנכרי פטורים מתרו"מ. עכ"ל.
ועיין שם עוד מה שהעיר על דברי המשפט כהן בענין שמן שומשמן.

וגם הגרש"ז אויערבאך ז"ל בשו"ת מנחת שלמה ח"ג (סימן קמ"ד) כתב כעין הדברים
הנ"ל, וכתב שהוא ק"ו מדגן שצריך טחינה ולישה ואפיה, או שאר מיני ירקות שצריך

בישול. עוד כתב, ואולם לא דמי, דשאני הני שהמלאכות הן רק הכשרת האוכל, וכל אחד רגיל לעשותן בביתו כשרוצה לאכול, משא"כ בננות שלא מוכרין אותן בשוק רק אחר הבישול, אפשר דחשיב מירוח. אבל זה לא נכון, שגם חיטים לא מוכרים אותם רק אחר טחינה, ואפילו הכי טחינה לא כלום היא, עכ"ל. [וע"ש במה שהעיר בדברי מרן החזו"א ע"ה, לפי מה שכתב לו הגאון מהר"ר שאול ברזם ע"ה, חתנו של הגאון קהלות יעקב ע"ה].

ואולם יש לחלק בין גדן ותפוחי אדמה שכבר קיבלו כל מה שיכולים מן העץ או מן האדמה, וגם אם יניחום שם עוד זמן גדול לא ישנה מאומה, ועדין לא יהיו ראויים לאכילה בלא המלאכות ההם שמכשירים אותו לאכילה, כמו לישא ואפיה. וכן בתפוחי אדמה, לא אפשר לו בלא בישול בשום פנים שבעולם. אבל הבננות אם יניחו בעץ שלהם יתבשלו ויתרככו, ויהיו ראויים לאכילה. וכמו שכן ראיתי בעיני אצל אנשים פרטיים, שיש להם שתיל של בננות בגינה ומניחים האשכולות על השתיל, ובכל פעם תולשים מהם לפי הצורך. ומאחר והעץ שלהם יכול להבשיל אותם עד שיהיו ראויים לאכילה לגמרי, והוא תולש אותם בעודם קשים ויבשים כעצים וזרדים, א"כ י"ל לכאורה שהם פטורים ממעשרות אז, שעדיין לא בא זמן חיובם דלא נתמרחו ולא נגמרה מלאכתן עדיין.

ואם כן צדקו דברי החזון איש ע"ה שהורה להגר"ש ברזם ז"ל במעשה שהוא קנה בננות מן הגוי, ונגמרה מלאכה אצלו, שהבשילו אצלו, והשיבו דחשיב שנגמרה מלאכתן אצל ישראל וחייב לעשרם. [וכתב דלא שאל אותו על הברכה. והגרש"א ז"ל תמה עליו, דאין חילוק לענין הברכה בין הבשילו ביד גוי להבשילו ביד ישראל].

אולם אחרי העיון נראה דצדקו רבותינו הנ"ל, טובים השנים, דגם בבננות אין השתיל מוסיף להם כלום, כי גם אם ישאירו אותם תלושים בלי שום דבר, עם הזמן הם יתבשלו ויתרככו ויהיו ראויים לאכילה. ומאחר וגם בתלוש הם מתבשלים, וכפי שענינו רואות, א"כ נמצא דרך הזמן הוא המביאם לבישול, ולא השתיל. וא"כ לא מיקרי שלא נגמרה מלאכתן. ודמי לאותם פירות וירקות שעדיין צריכים הכנות שונות עד שיהיו ראויים לאכילה.

אלא שהגרש"ז אורבאך ז"ל שם (בסוף דבריו) כתב, וכל זה בבננות שצריך רק שיהיו זמן, אבל שמעתי שיש שצריך חימום בתנור ובלי זה אינן ראויים כלל למאכל, דמשמע קצת דשיעור דהבאת שליש הוא שליש בישול, [והוא כמ"ש בעוניי בתשובה שבתנובות שדה חוברת 17], ולא שליש בכמות. ועל כן לא דמו לחטים וכו', דשאני הכא שאם היו נשארים בעץ היו מתבשלים מאליהם, ועל כן הגם דמלכתחילה נטעו אותם ע"ד כן, מ"מ יתכן שהם פטורים לגמרי. עכ"ל. וע"ש.

ולפי מה שכתבתי י"ל דגם באותם בננות שעושים אותם בתוך תנורים וכדומה, מ"מ גם בתלוש הם מתבשלים מאליהם, וא"כ משהגיעו למצב זה שיכולים להתבשל מאליהם גם בלא שום פעולה, מיקרי נגמרה מלאכתן. וכנראה שלדברים אלו התכוין כב' במה שהעיר שם ע"ד הגרש"ז אורבאך ז"ל.

ואפשר דעיקר דברי הגרש"ז א"ל בנויים על פי מה שכתב שם לפני כן, דלדעת הכסף משנה (פ"א מהלכות תרומות הי"א), דקרקע שתחת יד הגוי פטורה, דיש קנין לגוי, ומה שמתחייב בתר"מ כשנגמרה מלאכתן ע"י ישראל, הוא מגזרת הכתוב דדיגון דישאל מחייב. וכתב דלפי זה י"ל דרך כשהישראל עושה הדיגון בפועל בידים הוא דמתחייב, אבל נתמרח מאליו או ע"י פועל גוי לא. דדמי לחלה שגילגול העכו"ם פוטר, מפני שהגילגול הוא תחילה עונת חיובו. והכא נמי בפירות עכו"ם או פירות חו"ל, דרך מירוח שנעשה ע"י ישראל ממש הוא דמתחייב. ובסוף כתב דגידולי האחרונים לא ס"ל כן ובכל ענין חייב. עכ"ד.

ואפשר דהכא נמי ס"ל שגם לאותם אחרונים, מ"מ כשעושה הישראל מעשה ההבחלה בידיו ממש, אולי לכולי עלמא הוי דיגון דישאל וחייב בתר"מ, אע"ג דגם בלא הבישול נמי הם מתבשלים מאליהם. כי סוף סוף ע"י הפעלה שמכניסים לתנורים וע"י גז או שאר חמרים יש בזה גמר מלאכתן בידי ישראל, וחייבין בת"מ.

ואולם אחר המחילה רבה מהדר"ג, נלע"ד דאין כאן חיוב גם במקום שהיהודי עושה את פעולת ההבחלה בידיו ממש, וזאת משום שכל הענין של גמר מלאכה שאמרו חז"ל הוא רק גמר מלאכת השדה בלבד, וכמ"ש בהר צבי שם. והוא יתד חזק ויסודי בכל דיני מעשרות. וכבר עמדתי ע"ז בעוניי בתשובה אחרת, והיא נדפסה בספרי הקטן כרם שלמה ח"א (הלכות תר"מ סימן ג'). שדנתי בפרדס של גויים, והגויים קטפו את התפוזים וארזו אותם במיכלים גדולים, ואח"כ היהודים מחלקים אותם בתיבות קטנות כדי לחלקם, וביארתי קביעת המעשרות, דמאז אסור לאכול מהם אפילו אכילת עראי עד שיעשר. והוא במשנה דמעשרות (פ"א מ"ה) דתנן, אינהו גרנן למעשרות, הקישואין והדלועים משיפקסו. ופירש רבינו עובדיה ז"ל שם, אימתי הוקבעו הפירות למעשר ואסור לאכול מהן עראי. וע"ש. עוד אמרו שם (במשנה ה'), וירק הנאגד משיאגד, ואם אינו אוגד עד שימלא הכלי, או עד שילקט כל צרכו, כלכלה עד שיחפה וכו', בד"א במוליק לשוק, אבל במוליק לביתו אוכל מהם עד שיגיע לביתו. ופי' בירושלמי שם (דף ד' ע"ב), שהמוליק לשוק אין הדבר תלוי בדעתו, דשמא ימצא לקוחות, והמקח קובע למעשר. אבל המוליק לביתו תלוי בדעתו, ולא יהיו הפירות טבולים עד שיראו פני הבית. וכן עולה מפירוש הר"ב והמלאכת שלמה שם.

ועיין במלאכת שלמה שם משם ה"ר יהוסף ז"ל, דירקות שאינן נאגדים, וכן נמי פירות האילן, ושכן דקדקו מפירוש הרמב"ם ז"ל שם (פ"ג הי"ב). וז"ל, אגד הירק אגד גדול בשדה אע"פ שבדעתו לאגדו אגודת קטנות לשוק הרי זה נטבל. וכתב הרדב"ז ז"ל שם, אע"פ שהוא עתיד להתיר האגודה ולעשותה אגודות קטנות הרי זה נטבל. עכ"ל.

וכתבתי שקל וחומר לאלו שנתנום במיכל גדול, שאע"פ שעתידים להעבירם לתיבות קטנות, מ"מ כבר הוטבלו. דאף שצריך לעשות מעשה רב, להתיר האגודה הגדולה ולחזור ולקשור אגודות קטנות, ואפילו הכי אמרו דכבר נטבל, ק"ו לזה, שרק מעביר מכלי גדול לכלי קטן, דפשיטא שכבר נגמרה מלאכתן כשנתנום במיכל הגדול. אלא דהרידב"ז ז"ל על הירושלמי שם כתב בשם הגר"א ז"ל שגורס באגד אגד גדול דלא נטבל אלא כשהתירה ואגד ממנה אגודות קטנות. ולפ"ז יש מקום לומר שגם בתפוזים הנ"ל לא נטבלו למעשר עד שיתנום בתיבות הקטנות.

ואולם הוכחתי מביאור הגר"א ז"ל על הירושלמי שם (פ"א ה"ד, דף ד' ע"ב) שלא כדבריו דהרידב"ז ז"ל. דאמרו שם, אוגדו צינוק גדול לשדה, אבל אם אוגדו צינוק קטן לשוק נטבל. רבי זירא בעי אידין לא נגמרה מלאכת השדה ואת אמרת הכין, אלא כיני אוגדו צינוק גדול בשדה והוא עתיד לאוגד צינוק קטן לשוק נטבל. ע"כ. והבאתי דברי פני משה שם שמפורש בהם כהנ"ל, דאעפ"י שעתיד להתיר את האגד הגדול ולעשות ממנו אגדים קטנים למכור בשוק, מ"מ כבר נגמרה מלאכתו כשאגד האגד הגדול. ושכן הוא בתוספתא פ"ק שם.

ויותר מבואר ומפורש כהנ"ל בבאור הגר"א ז"ל שם, בכתב יד א' (הלכה ד' אות י"ז), שכתב, אע"ג שישנה את האגודה וע"ז בעי רבי זירא וכו'. אלא כיני, דבאמת לא יאוגד עוד בשדה, ומשנגמרה מלאכת השדה רק עתיד לאוגדו כדי למוכרו בשוק אגודות קטנות, בגלל כן לא נחשב לגבי שדה כמו גורן אחרון, והוי נגמרה מלאכת השדה. עכ"ל. הנה מבואר ומפורש דהכל תלוי במלאכת השדה דווקא, וכל שאינו עושה בו עוד מלאכה בשדה חשיב נגמרה מלאכתו ונטבל למעשר, שכבר נגמרה מלאכת השדה. אבל שאר מלאכות שאינן של שדה לא איכפת לן בהו כלל. וע"כ מה שעתיד להתיר אותה אגודה ולחזור ולעשותן אגודות אגודות קטנות, אינו כלום, דזה לא נעשה בשדה, אלא בשוק.

וגם בכתב יד ב' דהגר"א ז"ל שם כתב, פי' שבשדה לא ישנה, ונמצא נגמרה מלאכת השדה, וכשיוליך לשוק ישנה, ומש"ה נטבל, שהרי נגמרה מלאכת שדה. עכ"ל. וכן הוא גם בהגהת הגר"א שם אות י"ז. ע"ש.

וע"ש שנפלאתי על דברי הרידב"ז ז"ל שכתב וז"ל, ומשני אלא כיני אוגדו איגוד גדול בשדה, והוא עתיד לאוגדו צינוק קטן לשוק, כשיאגדו לצינוק קטן נטבל. כן גירסת הגר"א ז"ל בכ"ק, ר"ל דזהו גופא קמ"ל דאפילו אגדו אם חשב לחזור ולאוגדו על צינוק קטן אינו נטבל עד שיאגדנו בפעם השנית על צינוק קטן, ואינו מתחייב קודם האיגוד השני. עכ"ל.

[ההמשך בגליון הבא בעזה"י]

הרב שניאור ז. רווח שליט"א

רב איזורי במ.א. גזר ויו"ר המכון

פרק א

[מתוך הספר "עץ השדה" על הלכות ערלה כת"]

מהות איסור ערלה

א. נאמר בתורה¹: "וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל, וערלתם ערלתו את פרי, שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל" ומכאן, שכל הפירות שיוציא האילן בתוך שלש שנים מזמן נטיעתו, אסורים הם משום ערלה². וציווי זה נצטוו ישראל מיד עם בואם לארץ, ומיד עם תחילת הכיבוש³. ולא נתחייבו אלא על עצים שיטעו מכאן ואילך, אולם עצים שכבר היו נטועים בכניסתם לארץ, היו פטורים מן הערלה, אף שלא עבר עליהם ג' שנים⁴.

ב. אופן מנין שנות ערלה, אינו שווה בכל המקרים, ופעמים שמונה שלש שנים מיום ליום, ופעמים שמונה פחות, ויבוארו הדינים לקמן בפרק יב. אולם תחילת המנין הוא לעולם מזמן הנטיעה, ולא מהזמן שהתחיל האילן להוציא פירות. ואף אם בשנותיו הראשונות לא הוציא האילן פירות כלל, מכל מקום החל מהשנה הרביעית אין בפירות דין ערלה⁵.

ג. דין ערלה נוהג באילן [גדרי אילן יבוארו לקמן בפרק שלישי], בין אם זרעו מגרעין של פרי, ובין אם שתל יחור [=ענף] של עץ, ובין אם שתל שתיל חשוף שורשים⁶.

-
1. ויקרא יט. כג.
 2. רמב"ם הל' מע"ש ונט"ר, פ"ט ה"י. שו"ע יו"ד רצד ס"א. ואסורים הפירות הן באכילה והן בהנאה, ויבואר לקמן.
 3. משנה ערלה פ"א מ"ב. והירושלמי שם למד דין זה מדכתיב: כי תבואו ונטעתם, פרט לשנטעו נכרים קודם שבאו. והנה רבינו הרמב"ם בפיהמש"נ על המשנה שם כתב, "אע"ג שלא כבשו את כל הארץ", משמע מהרמב"ם שהחייב התחיל לאחר שלכה"פ כבשו חלק מן הארץ, אך אם נטעו לפני תחילת הכיבוש אף שכבר באו לארץ, פטור מן הערלה. אולם בספרו היד החזקה בהל' מע"ש שם, כתב, שמעת שבאו כבר נתחייבו, משמע שמיד עם הביאה אף שלא התחילו עדיין בכיבוש, ולא כדבריו בפיהמש"נ. וכן דקדק בספר שושנים לדוד [הוב"ד במקו"צ על גליון הרמב"ם]. וכן פירש את המשנה בפ"י הריב"מ ע"ש.
 4. משנה ורמב"ם שם. ובירושלמי נאמר על זה בשם ר' אבא הדא אמרה: "שורש פטור פוטור", ומסביר שם הפנ"מ שאע"ג שאח"כ המשיך לגדול ביד הישראל, מ"מ זה ממשיך להיות פטור. וכך כתב הרדב"ז בפ"י על הרמב"ם שם, שדן מדוע יש לכתוב ד"ז, וכתב שהירושלמי יישב תמיהה זו, שאע"ג שיצא ביד הישראל ענף חדש מן הגזע שנטעו הגוי, מ"מ זה פטור מן הערלה, כיון ששורש פטור, ואם די בנטיעה של הגוי או שצריך שגם יורש ביד הגוי, ע"י מה שכתב בזה הגאון רשז"א זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה ח"א עמ' שפז ואילך.
 5. ד"ז פשוט. וכן מתבאר מהסוגיא במסכת ר"ה (ט, ע"ב). וכ"כ רבינו הרמב"ם בהל' מע"ש פ"ט ה"ח: "מאימתי מונין? משעת נטיעה". וכן לשונו של מרן השו"ע יו"ד רצד ס"א. ועו"ע בשו"ע שם סעי' יז שכתב, שבד"כ הגפנים הם חלשים ובג' שנים הראשונות כמעט שאינם מוציאים פירות כלל.
 6. רמב"ם הל' מע"ש פ"י הל' י"א. שו"ע סי' רצ"ד סעי' טז.

ואם שתל את העץ עם גוש אדמה, או העביר עץ זקן ממקום למקום, פעמים שמונה לו שנות ערלה מחדש, ופעמים שלא, ונתבארו הדינים לקמן בפרק ז.

ד. פירות שהם אסורים משום ערלה, עומדים באיסורם לעולם, אף לאחר שעברו על העץ שלש שנות ערלה.⁷

ה. פירות שהם ערלה, אסורים מן התורה בין באכילה ובין בהנאה.⁸ ואופני השימוש השונים האסורים והמותרים בפירות ערלה, נתבארו לקמן בפרק יא.

ו. האוכל כזית מפירות ערלה, לוקה מן התורה, במה דברים אמורים באוכל מפירות ערלה הגדלים בארץ ישראל, אולם האוכל פירות ערלה הגדלים בחוצה לארץ, מכין אותו מכת מרדות מדבריהם.⁹

ז. השותה שאר משקין היוצאים מפירות ערלה, אף אם שתה כשיעור אינו לוקה עליהם מן התורה. אולם השותה יין שנסחט מענבי ערלה, או שמן שנמסק מזיתים שהם ערלה, לוקה מן התורה.¹⁰ ושיעור שתיה לחיבו מלקות, יש אומרים שהוא בכזית, והעיקר להלכה ששיעורו ברביעית.¹¹

7. כך כתב בתו"כ עה"פ "שלש שנים יהיה לכם ערלים" ודרש "יהיה" באיסורו הוא עומד לעולם, והב"ד רש"י עה"פ. וכ"פ מרן בשו"ע שם סעי' א, שהפירות אסורין באכילה ובהנאה לעולם. וכ"כ הש"ך שם בס"ק א. וכ"כ בביאור הגר"א ס"ק ג, וציין לדברי התו"כ הנ"ל.

8. גמ' קידושין דנ"ו ע"ב. ועי' בגמ' פסחים דכ"ב ע"ב ששם דרשו מהנאמר: "לא יאכל" שכל מקום שנכתב ביטוי כזה, זה אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, עד שיפרט לך הכתוב. וכ"פ רבינו הרמב"ם בהל' מאכ"א פ"ח ה"ט. וכ"פ מרן בשו"ע שם ס"א.

9. ירושלמי פ"א ה"ג "לוקין עליו בכזית", וכ"פ הרמב"ם בהל' מאכ"א פ"י ה"ט. והנה בהל' י כתב הרמב"ם שבחו"ל שערלה נוהגת מהלכה למשה מסיני, אין לוקה מן התורה אלא מדבריהם, וכ"כ הרמב"ם שם בהל' כ"א, שהאוכל ערלת חו"ל מכין אותו מכת מרדות מדבריהם. ובספר מלבושי יו"ט קונטרס חובת הקרקע ס"א, כתב שלפי הבנתו דעת השאלתות והבה"ג שלוקה מן התורה על ערלת חו"ל, ודייק זאת מדבריהם. ויש נ"מ בכ"ז גם בזה"ז לענין פסול עדות, שקי"ל שאינו נפסל אלא אם עבר עבירה שחייבין עליה מלקות מן התורה. עי"ש.

10. משנה במס' תרומות פ"ב מ"ג. בבלי חולין דק"כ ע"ב. פסחים דכ"ד ע"ב. והנה התוס' בפסחים בד"ה אלא הקשה שהרי קי"ל שטעם כעיקר מן התורה, וא"כ מ"ש שאר משקין? ובפ"י התפא"י עלע המשנה בתרומות ביאר שדין טעם כעיקר הינו לענין איסורא, אולם לא לענין מלקות. ועי' לתוס' עמ"ס בבא קמא דק"א ע"א (בד"ה ולא יצבע) שהביא את המשנה שאיען סופגים על שאר משקין, והקשה מדין בגד שצבעו בקליפי ערלה, ומיישב שאה"ג האיסור לצבוע הוא רק במשקין של זיתים וענבים, אך בשאר משקין הוי כזיעה בעלמא ואינו אסור אלא מדרבנן. אלא שכ"ז לענין משקין אולם לענין שומר לפרי כגון קליפות לא איתמעט משקין דידהו, [עי' תוס' רעק"א רפ"ג דערלה]. ולהלכה פסק הרמב"ם בהל' מאכ"א פ"י הכ"ב שהמשקין היוצאין מפירות ערלה אסורין כמותן, אלא שאין לוקין עליהם, חוץ מיין ושמן שלוקין עליהן.

11. הנה הרמב"ם מכתב בהל' מאכ"א פ"א ה"ג, שהשותה סתם יינם בשיעור רביעית לוקה מכת מרדות, ע"כ. והרב לחם משנה שם דן בדבריו. מאי שנא מיין נסך שהוא בכ"ש, ובתוך דבריו כתב שם שהרמב"ם לא מצא דין מפורש שנאמר בזה בתלמוד, ולכן כתב שיעור הכולל בכל איסורי שתיה מדברים האסורים שהם ברביעי, עי"ש. הרי שהוא תפס כך להלכה שבכל האיסורין שיעור השתיה ברביעית. והנה הרמב"ם בהל' מאכ"א פט"ו הי"ד כתב שם את דיני ביטול פירות ערלה

ח. הנהגה באיסור מפירות שהם ערלה, כגון שמכרם או נתנם לפני בהמה, יש אומרים שלוקה מן התורה, אולם העיקר להלכה שאינו לוקה מן התורה, אלא מכין אותו מכת מרדות מדבריהם¹².

ט. יש אומרים שבשנות הערלה יש להוריד מהעץ את הפירות בטרם יעשו פרי. אמנם העיקר להלכה, שהחיוב להוריד את הפירות לאחר שחנטו וחל עליהם דין ערלה¹³.

בפירות היתר, וציין שם דוגמא של ביטול יין של ערלה, ונקט שיעור היין "רביעית יין". אלא שלענין מלקות בשתיית יין של ערלה, לא מצינו שנקט הרמב"ם שיעור מפורש. ואמנם לענין איסור אכילת תרומה ראינו רמב"ם מפורש שנקט שיעור, והוא בהל' תרומות פ"י ה"ב: כשם שאכילת תרומה בכזית, כך שתיה בכזית. הרי שלענין תרומה כתב להדיא שהשיעור הוא בכזית, וא"כ הכלל שכל השיעורים ברביעית, מפורש שאינו לענין תרומה. ומקור הדין של תרומה ציין הכסף משנה שם שהוא מהתוספתא בתרומות פ"ז ה"ג, [ועי"ש בביאור הגר"א שגרס "רביעית"]. ומאידך מצינו לענין מעשר שני חוץ לחומות, שכתב הרמב"ם בהל' מע"ש פ"ב ה"ה שהשיעור הוא רביעית יין. ובאמת שיש לדון מדוע פעמים שיעור השתיה בכזית ולפעמים ברביעית, וכבר דן בכך באריכות המנחת חינוך במצוה קמח בד"ה והנה, וסיכם שהוא נכון אימתי בכזית ואימתי ברביעית [ולענין ערלה נראה שלמד ברמב"ם שהוא ברביעית, עי"ש]. ועוד מצינו בכמה מקומות להרמב"ם שנתן שיעור בשתיה, עי' בהל' מעשה הקורבנות פ"א ה"ב שנקט שיעור כזית, וכן בהל' כלי המקדש פ"א ה"י, וכן בהל' מאכ"א פ"ו ה"א נקט לענין דם שהשיעור בכזית [ועי' שם במקור] על הרמ"ם שצינו לדעת הרמב"ם בע"ז דס"ו ע"א שס"ל ששיעור דם הוא ברביעית]. וכן מצינו ברמב"ם בהל' מאכ"א פ"ט ה"א לענין בשר וחלב. ואמנם כאמור לעיל לענין מע"ש נקט הרמב"ם שיעור רביעית, וכן לענין הדוגמא בביטול ערלה ציין דוגמא של רביעית, וכן בדין של סתם יינם, וכן הוא לענין ברכות פסק הרמב"ם בהל' ברכות פ"ג ה"ב ששיעור שתיה ברביעית, וכתב שם הכסף משנה שטעמו הוא, כפי שמצינו בשאר איסורין ששיעורן ברביעית. וכן פסק הרמב"ם לענין מצות ד' כוסות ועוד. ובאמת שמצינו רמב"ם מפורש לענין שבועה שלא ישתה שכתב בהל' שבועות פ"ד ה"ד: "וכמה ישתה ויהיה חייב, יראה לי שאינו חייב עד שישתה רביעית כשאר האיסורין". הרי שמפורש ברמב"ם שכל האיסורין ברביעית. אלא שכאמור יש מקומות כגון תרומה ודם שלהדיא כתב הרמב"ם ששיעורן הוא בכזית. והגם שצריך להבין את חילוק הדינים, מ"מ נראה שהרמב"ם ז"ל ס"ל שכל האיסורין הן ברביעית מלבד אותם שנקט להדיא לא כך, וא"כ אף ערלה שיעורה ברביעית. ולעצם הסברא והחילוק, עי' בספר דרך אמונה בהל' תרומות פ"י ה"ב בביאורו, ל"ס"ל שלגבי כל האיסורין כולל ערלה זה ברביעית, ודם שאני משום שהוא סמך ועב ומסעיד את הלק בכזית, ואין צריך רביעית, ולענין תרומה ההסבר הוא, שהנה ודאי ששיעור כזית הוא חשוב אולם קי"ל לחכמים שמלבד שיעור חשוב צריך גם הנאת הגוף, ואין הנאה בפחות מרביעית. אולם לענין תרומה, אין זה ענין של הנאה אלא של הפסד הכהן וכזית הוא כבר שיעור חשוב של הפסד עבור הכהן, ועי"ש. עכ"פ מכל האמור נראה שפשטות דעת הרמב"ם שבערלה השיעור הוא רביעית. וראה בספר שדי חמד [מערכת השין כלל צ"ז], שבדעת עצמו כתב שנראה פשוט שכל האיסורין הן ברביעית. אולם ציין לספר גלות עיליות דקכ"ז שכתב, שלדעתו קרוב יותר שכל השיעורין הן בכזית, וטרח לבאר שם דין סתם יינם, עי"ש. אולם כאמור דעת הרמב"ם אינה נראית כן וכאמור.

12. הנה הגם שליהנות מאיסור ערלה פשוט שהוא אסור מן התורה ואפילו בכל שהוא. מ"מ לגבי חיוב מלקות על הנאה מצינו בזה מחלוקת ראשונים, וכבר הביאם ודן בדבריהם באריכות הרב משנה למלך בהל' יסודי התורה פ"ה ה"ח, והביא שם את דעת הרמב"ם וסיע' שלוקים מן התורה על איסורי הנאה. ומאידך הביא את דעת הרמב"ם שאין לוקין מן התורה כשנהנה מאיסורים. ודברי הרמב"ם הלא הם כתובים בהל' מאכ"א פ"ח ה"ט"ז "כל מאכל שהוא אסור בהנאה, אם נהנה ולא אכל, כגון שמכר לגוי או לכלבים אינו לוקה, ומכין אותו מכת מרדות". וכתב שם הרב המגיד משנה שם, שכל דבר שראוי לאכילה, אין דרך הנאתו אלא דרך אכילה כתיקנו. [ולענין ערלה יש להוסיף, שכל שאינו ראוי לאכילה, אע"ג שיש ממנו הנאות אחרות אין נוהג בו דיני ערלה ועי' מה שכתבתי בזה בשו"ת חלקת השדה ח"א ערלה סי' א]. ולגבי סיכה בשמן של ערלה, עי' במ"מ שם ובלח"מ שם, ועו"ע באריכות במשנה למלך בהל' יסודות שם.

י. לאחר שהוריד את פירות הערלה מן העץ, חובה לשרפם. ואם אינם ראויים לשריפה [כגון משקין] חובה לקוברם. ויש חולקים שאין חובה לשרפם. ויש אומרים שהגם שאין חובתם בשריפה, מכל מקום אם שרפם קיים מצוה. והעיקר להלכה כדיעה ראשונה שחובתם בשריפה או קבורה¹⁴. ומכל מקום אם הוריד את הערלה בעודה פרחים, אין חלים עליהם דיני ערלה ואין חובה לשרפם¹⁵.

יא. אין חובה על בעלי המטעים לציין את מטעי הערלה, ואין לחשוש משום הגזלנים שיכשלו באיסור ערלה. אמנם בשנת השמיטה שהמטע הפקר לכל ויד כל אדם שווה בו, חובה לציין את עצי הערלה, שלא יכשלו בזה בני אדם. וכן אם יש עצי ערלה בתוך מטע שיצא כבר מערלה, ויש חשש לתקלה, חובה לציין את עצי הערלה שלא יכשל באיסור ערלה¹⁶.

13. עי' בספר מצוות הארץ כהלכתן להגרא"ה גולדברג זצ"ל בהל' ערלה עמ' צא, שדייק מהאונקלוס עה"פ "וערלתם ערלתו" שיש להרחיק את הערלה בפריחתה. אלא שלהלכה ודאי שאין חובה להוריד את הערלה אלא לאחר שחנטו הפירות וחל עליהם דיני ערלה, שהרי בעודו פרח אין עליו דיני ערלה וכפי שפסק רבינו הרמב"ם, ויתבאר לקמן בפרק ד, וממילא אין עליו כל חובה להוריד פרחים. ועוד שלפי מה דקיי"ל שיש חובה ומצוה לשרוף את פירות הערלה [ראה בסעיף הבא], על כרחך יש לומר שהיינו בחנטיים שיש עליהם דיני ערלה אולם בפרח שאין עליו דיני ערלה אין עליו חובת שריפה, ודוק. ואם מותר להשאיר את הפירות על העץ על מנת לראות את צבעם וגודלם וכיו"ב, ראה מה שכתבנו בזה לקמן פרק יא.

14. מקור הדין הוא מהמשנה בסוף תמורה (דל"ג ע"ב) שפירות ערלה, את שדרכו להשרף, ישרף. ואת שדרכו להקבר, יקבר. והנה בתשובה אחרת שהתפרסמה בתנובות שדה גלין מס' 39 הארכתי להוכיח שכל הדוגמאות שנקטה המשנה שם יש מצוה בשריפה, ואין זה רק משום חשש לתקלה. וכתבתי שאפשר לבאר את הדברים גם בדעת רש"י שם. ועי"ש. ורבינו הרמב"ם כתב דין זה להלכה בהל' מאכ"א פט"ז הכ"ז שפירות הערלה בשריפה, ומשקים שא"א בשריפה, יקברו. ובשו"ע לגבי חלה וכלאי הכרם ציין שחובתם בשריפה, אולם בערלה שתק ולא כתב מאום, ועי' בפי' הבית הלל על גלין השו"ע יו"ד ריש סי' רצד. אולם לענ"ד אין בשתיקתו של השו"ע להכריע דין מפורש שנוכח במשנה וברמב"ם. ועוד שקשה מאד לחלק בין כלאי הכרם וערלה שהרי הוקשו זל"ז. ועו"ע בשו"ת חת"ס או"ח סי' קפ שכתב בתו"ד שאע"ג שמהתוס' בתמורה נראה שיש מ"ע בהשבתתן, מ"מ הרמב"ם לא הזכיר זאת בהל' ערלה [ואמנם בהל' מאכ"א הזכיר זאת וכאמור], וגם לא ראה מרביתו שנהגו לשרוף. ולכן כותב שאין מצוה חיובית לבערו, אולם אם מבערו מקיים מצוה עשה, ועו"ע בחת"ס ביו"ד סו"ס רפ"ו, ודוק. ועוד יש להוכיח מהסוגיא בסוכה דל"ה ע"א לענין פסול אתרוג של ערלה, וכתבו שם הראשונים [הר"ן, הרמב"ן והראב"ד] שהאתרוג פסול משום שחובתו בשריפה וכתותי מיכתת שיעוריה. ועו"ע בביאור הגר"א על שו"ע אבעה"ז סי' קכ"ד ס"ק ב ודוק. ועו"ע בחזו"א דיני ערלה אות מ. אולם כאמור פשט דברי המשנה וכן פסק הרמב"ם שמצוותו וחובתו בשריפה, ומכל מקום אם א"א בשריפה מכל טעם שהוא, יקברם.

15. שכל האמור בהערה הקודמת הוא משום שחלים על הפירות דיני ערלה, ויש חובה בשריפה כדין ערלה. אולם כל זה בודאי רק כשיש דיני ערלה על הפרי והוא בשלב חנטה ואילך, אולם בעודם פרחים שאין עדיין דיני ערלה על הפרחים, ודאי שאין כל חובה לשרפם ולהשמידם.

16. לגבי שנת שמיטה מבוארים הדברים ברמב"ם הל' מע"ש פ"ט ה"ז. ופשוט שה"ה בכל מצב שיש בו חשש לתקלה כגון אילנות ערלה הנמצאים בין אילנות שאינם ערלה, ויש חשש שיכשל ויקטוף מהפירות האסורים, שזה עיקר הטעם שיש לסמן. אולם אם המטע כולו ערלה ואין חשש שהבעלים יכשלו בו, אין כל מקום לציין את המטע ולהודיע שהוא ערלה, ואין לחוש לגזלנים שיבואו לגזול את הפירות, שלא מצינו כל חובה להתריע בפני הגזלנים, ופשוט.

הרב דוד אביטן / העורך

מצוות הכרם בבוצר חמשה גפנים לביתו

תשון תשנ"ט

בתקופת הבציר והקציר רבים מיראי ה' וחושבי שמו מבקשים לקיים מצוות לקט שכחה ופאה בכרם או בשדה, וכין מצות חילול נטע רבעי וכדו'. ויש שקונים שדה חטים ומקנים לכל אחד חלקה קטנה שבה יקיים מצוות לש"פ. או קונים כרם גדול ומקנים לכל אחד גפן או חמשה גפנים כדי שיקיים בה מצוות הכרם. וראיתי לעורר על הלכה עמומה שהיא תנאי הכרחי לקיום מצוות הכרם: שיהיה בוצר ליין ולא לאוכלם בביתו.

בתוספתא פאה (פ"א הל' יג-יד): "היו לו ארבעה או חמשה גפנים בוצרן ומכניסן לתוך ביתו ופטור מן הפרט ומן השכחה ומן הפאה וחייב בעוללות, ואם שייר נותן מן המשואר על מה ששייר, אמר ר' יהודה במה דברים אמורים במידל לשוק אבל המידל לתוך ביתו נותן מן המשואר על הכל. המקטף ומכניס לתוך ביתו אפי' כל שדהו פטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה וחייב במעשרות".

ובירושלמי (פאה פ"ג ה"ב): "מי שהיו לו ה' גפנים והוא בוצרן ומכניסן לתוך ביתו פטור מן הפרט ומן הערלה ומן הרבעי וחייב בעוללות". ומקשה הירושלמי על מה ששנינו "לקט קצירך ולא לקט קיטוף" ודעת ר' חייא בשם ר' יוחנן דדוקא כשמלקט ביד, ר' אליעזר אומר אפי' במגל, ר' יוסי אומר והוא ששייר (כלומר שלא ילקט את כל השדה כאחת)". וקשה על ר' יוסי שאומר שצריך לשייר, דהא בבוצר ה' גפנים לביתו משמע שא"צ לשייר. והרש"ס מפרש שהקושיא היא על ר' חייא שסובר שצריך שילקט ביד, דהא הכא בוצר בכלי הוא. ומחלק הירושלמי, כאן בגמורות כאן בשאין גמורות. א"ר יוסי אפילו תימא כאן וכאן בגמורות או בשאין גמורות וכו', שם [בבוצר ה' גפנים] שביקש לאכלם ענבים, ברם הכא שביקש לעשותן יין. הדא ילפא מן ההיא שאם ביקש לעשותן מלילות אפי' לא שייר. וההיא ילפא מן הדא שאם ביקש לעשותן יין והוא ששייר. ומבואר שם שהמלקט שבלים לאכלם מלילות בביתו שוה דינו לדין בוצר לביתו, והבוצר ליין שוה דינו למלקט לעיסתו. ע"ש.

וכן פסק הרמב"ם בהל' מתנות עניים (סוף ד'): "מי שהיו לו חמש גפנים ובוצרן לתוך ביתו, אם לאכלן ענבים פטור מן הפרט ומן השכחה ומן הרבעי, וחייב בעוללות. ואם בצרן לעשות יין חייב בכל, אלא א"כ שייר מקצתן". והראב"ד שם כתב שליין חייב

כשלא שייר מקצתן. והאריך שם המל"מ בביאור דברי הירושלמי להרמב"ם והראב"ד. וכן בפאת השלחן (סי' ה' ס"ק כ"ז). ע"ש.

ומ"ש בירושלמי פטור "מערלה", בנסחת הירושלמי של הר"ש סירילאו ליתא. והרדב"ז הביא נסחה זו, וכתב שאינה הלכה. והגר"א מחק גם תיבות "ומן הרבעי". וכבר העירו שבכל נסחאות מוזכר גם "רבעי", וכמ"ש להדיא הרמב"ם, ואע"פ שבתוספתא בפאה לא נזכר רבעי. גם לא נזכר ברמב"ם שפטור מפאה אע"פ שכן הוא בתוספתא. והשיגו על זה הראב"ד. וכתבו מהר"י קורקוס ומרן בכס"מ שגם הרמב"ם כן סובר שפטור מפאה, אלא שסמך על מה שכתב בפ"ב ה"ו: "הקוטף מלילות אפי' קטף כל שדהו פטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה". [ועי' שם במהר"י קורקוס שהוכיח שאין סיבת הפטור משום שקוטף ביד, אלא משום שקוטף מעט מעט. וכר' אליעזר הנ"ל בירושלמי. וכ"כ הפרי חדש במים חיים שם. והפאת השלחן הנ"ל חולק על הפר"ח. אבל לא ראה ראיות מהר"י קורקוס. וגם קושיותיו הם רק משום שהבין דהטעם הוא משום בצירת עראי, אבל לפנינו יתבאר בס"ד שאין טעם זה עיקר].

ועולה מדברי הרמב"ם דהבוצר ה' גפנים כדי לחייבו צריך שיבצור ליין ולא ישייר ענבים בגפנים כלל. אבל אם בוצר לתוך ביתו, כלומר לאכלם ענבים, אפי' לא שייר כלל פטור. ופשט הדברים בירושלמי כך הוא, כמ"ש הרש"ס והמל"מ.

ויש לחקור איך יהיה הדין בבוצר לביתו ה' גפנים מכרם גדול, האם גם כן פטור מפרט ושכחה ופאה ורבעי, דהא ה' גפנים נמי כרם הוא. או דילמא דווקא כשיש לו רק ה' גפנים ובוצרם לתוך ביתו אז הוא דפטור, דחשיב בצירת עראי, אבל מכרם גדול חייב.

עוד י"ל מי שיש לו רק גפן אחד ובצרו כולו ליין, האם חייב בלקט ושכחה כו'. או דילמא כיון שאינו נקרא כרם פטור.

ונראה דהדבר במחלוקת הוא שנוי. דהרדב"ז בבאורו לרמב"ם כתב: "ואיכא למידק הא דקתני (בתוספתא) 'ארבע וחמש גפנים' דוקא הוא, אבל הבוצר את הכרם מעט מעט לאכול ענבים חייב בכל. או דילמא לאו דוקא, אלא הבוצר את הכרם מעט מעט לאכול ענבים פטור מן הכל חוץ מעוללות, דומיא דקוטף מלילות דאפי' קטף את כל השדה פטור. (כמ"ש הרמב"ם פ"ב ה"ו). הלכך אפי' אם בצר מעט מכאן ומעט מכאן אפי' מכרם גדול פטור, דמאי שנא מקציר דתניא 'לקט קצירך ולא קיטוף' הכא נמי לא שנא. והא דתניא בתוספתא 'ארבע וחמש גפנים', משמע דדוקא בבוצר דרך קבע אם בוצרם לאכול ענבים בתוך ביתו פטור ואם בצרם לעשות יין חייב בכל, אבל הבוצר מעט מעט ומכל צד ולאכול ענבים בבית אפי' כל הכרם כולו פטור. כנ"ל דעת רבינו שכתב דרך עראי פטור".

וצ"ב בסוף דבריו, שכתב "והא דתניא בתוספתא כו' בבוצר דרך קבע אם בוצרם לאכול ענבים פטור" כו'. משמע שהבוצר ה' גפנים אינו נקרא בצירת עראי, ולכן הבוצר ליין חייב. ונמצא לכאורה שדבריו סותרים מרישא לסיפא, דברישא כתב שדוקא בוצר עראי לביתו פטור, ובסיפא כתב שאפי' ה' אילנות שהוא דרך קבע פטור.

ונראה ששיעור דבריו כך הם: בתחילה מספקא ליה מה דין בוצר כל הכרם מעט מעט לאכול ענבים שלא בביתו, אלא למכור ענבים בשוק. ומוכיח מהרמב"ם שאפי' בצר כל השדה כולו עראי, דהיינו מעט מכאן ומעט מכאן כו' עד שבצר כולו נמי פטור, אפי' כשלא בצרו לביתו אלא למכור בשוק [כיע"ש ברמב"ם דבהא מיירי]. ושוב מביא את התוספתא דהבוצר ה' גפנים, דמבואר ממנה שהבוצר ד' וה' גפנים נמי פטור כשבוצר לביתו, ומדלא חילקה בין בוצר מרוח אחת לבוצר בכמה רוחות אע"פ שה' גפנים הוו כרם, מוכח דבבוצר לאכול בביתו אפי' דרך קבע פטור. וכך סיכם את הספק: "אבל הבוצר מעט מעט ומכל צד, ולאכול ענבים בבית - אפי' כל הכרם כולו, פטור". כלומר אם בצור מעט מעט מכל צד למכור ענבים בשוק, או אפי' בצר כל הכרם כולו לביתו, הרי זה פטור מלקט כו'.

וכ"כ להדיא הרדב"ז שם בפרק ב' על מ"ש הרמב"ם: הקוטף מלילות מעט מעט ומכניס לביתו אפי' קטף כל שדהו פטור מן הלקט כו'. "הכא לא חילק בין קוטף מצד אחד או הקוטף מכל הצדדין, שכיון שהוא מכניס לביתו אפי' קטף כל השדה פטור. ועוד יתבאר לקמן". [וציינו שם המדפיסים בהוצ' פרנקל לדבריו בסופ"ד ד'].

העולה מדבריו: דין ה' גפנים הוא כדי לחייב בבוצר ליין, דהבוצר לביתו אפי' יותר מה' גפנים פטור. [ומשמע דלאו דווקא גפן, אלא הוא הדין לשאר אילנות, דהא כרם נמי יליף מקצירת תבואה, א"כ נלמד גם לשאר אילנות. וצ"ע אמאי נקטו כרם]. וקרוב לזה כתב הרב קלמן כהנא ז"ל בספר חקר ועיון (ח"ה עמ' ק"פ), והשיג על הדרך אמונה שכתב שלהרדב"ז בבוצר ה' גפנים לביתו פטור דווקא כשבוצר דרך עראי, דלהדיא כתב הרדב"ז דבוצר ה' גפנים הוי דרך קבע. ע"ש. אלא שכתב עוד שם שלהרדב"ז הבוצר ליין חייב בכל שהוא. ולענ"ד אינו כן, דלשון הרדב"ז אינו משמע כן, וגם לא יתכן, דא"כ שיעורא דה' גפנים למאי אתמר, אי לבוצר לביתו הרי ס"ל דאפי' כרם גדול דרך קבע פטור [כמו שהסכים גם הוא]. א"ו לא אתמר אלא לענין בוצר ליין. וזה מבואר בפירוש בלשון הרדב"ז לענ"ד.

אולם ק"ל על דברי הרדב"ז, הרי גם בקוטף מלילות הצריך הרמב"ם שיהיה מעט מעט, ואם דין קוטף מלילות לביתו דומה לבוצר ענבים לביתו, [כמו שבאמת נאמר בירושלמי ההיא ילפא מן הדא], איך כותב הרדב"ז שהבוצר ה' גפנים הוא דרך קבע.

וגם טעם הדבר אינו מובן כלל מדוע בוצר לביתו פטור אפי' בצר כל הכרם דרך קבע. וצ"ע.

והר"ש סירילאו כתב שחמשה גפנים היינו כשהם בצורת כרם [ב' כנגד ב' ואחד יוצא זנב. עי' להלן]. וטעם הפטור בבוצר לביתו הוא משום שאינו דרך בצירה, ובכרם בצירה כתיב "כי תבצור כרמך לא תעולל" כו' [דברים כד, נא]. ודרך הבוצרים היינו ליין. וברבעי כתיב [דברים כ, ו]: "מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו". וכרבי אליעזר בן יעקב [בסוטה מג, ב] שסובר כרם כמשמעו, לאפוקי שאר אילנות. וחייב בעוללות, דשמים אקדשינהו. וקרא ד"כרמך לא תעולל" דרשי' ליה לכרם שכולו עוללות כו'. ע"ש. עוד הסביר בהמשך שרוב הכרמים נבצרים ליין ולא לאכלם כמות שהם ולא דרך הבוצרים הוא לבוצרם לענבים. ולכן גם אם בצרן ליין ושייר מקצתם נמי לאו דרך הבוצרים הוא.

עולה מדבריו: שאם אין לו אלא גפן אחת או אפי' ארבעה גפנים, אפי' בוצרם ליין פטור מלש"פ ורבעי, דהא אינו נקרא כרם. ואם יש לו כרם גדול לא מסתבר כלל שאם בצר רוב הענבים ליין והניח מקצתם יהיה פטור, דלא מסתבר כלל שאין זה דרך הבוצרים לבצור חלק ולהניח חלק לזמן מאוחר. אלא כוונתו לענ"ד דאם יש לו רק ה' גפנים בלבד אין זה דרך לבוצרם לענבים, כיון שעיקר השימוש בענבים הוא ליין לכן אם בוצרם לאכלם ענבים אינו דרך בצירה ופטור, אבל מכרם גדול הבוצר ממנו ענבים לאכול, וכל שכן בזה"ז שיש זני ענבים מיוחדים לאכילה, ודאי חייב. כנלענ"ד.

ומה שהירושלמי מדמה בוצר לביתו למלקט מלילות, אין זה משום שגם בוצר לביתו הוי עראי, אלא הירושלמי אומר "הדא ילפא מן הדא", דכשם ששם אע"פ שעושה כל במגל, כמו שהוכיח מהר"י קורקוס, אין לו שם קצירה, הכא נמי הבוצר ה' גפנים לביתו אינו דרך בצירה כלל. וראה עוד בדברי המב"ט בסמוך.

והמב"ט בקרית ספר כתב: "מי שהיו לו ה' גפנים ובצרן לתוך ביתו אם לאכלן ענבים פטור מלקט ושכחה ורבעי. בפרט כתיב "כרמך" בתר בצירה, דמשמע כדרך הבוצרים הוא דבעי להניח פרט לעניים, ובכה"ג לאו בצירה מקרי, אע"ג דאמרן דג' אשכולות שעושים רביע הוי שיעור בצירה, היינו התחלת בצירה בכרם גדול לשיזכו עניים בעוללות, אבל כשאין אלא ה' גפנים ובצרן לבית לא הוי בצירה. ובשכחה נמי כתיב בצירה בקרא ד"אחריך", דהוי שכחה. ובכרם רבעי נמי כתיב "נטע כרם ולא חללו" וכו' ובכרם כתיב בצירה, ולא הוי בצירה בבציר מה' גפנים וכו', דאין כרם פחות מה' גפנים. וחייב בעוללות דמשנודעו אקדשו לעניים, ולא תלוי בבעל הכרם כפרט ושכחה, דהוא משוי לה מתנו"ע במה שנפלו ונפרטו מידו או במה ששכח. ואם בצרן לעשות יין חייב בכל, כיון שבצר ג' אשכולות".

ונבאר דבריו: מש"כ בפרט כתיב "כרמך" בתר בצירה, כוונתו דילפינן מקרא דכרמך (ויקרא יט, י): "וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט". ובעוללות קוראו כרם קודם בצירה, אך בפרט בתר בצירה אומר "ופרט כרמך" כלומר מה שנשאר אחר שבצרת "לא תלקט". ולכן שונה דין פרט מעוללות, וכמו שביאר המב"ט בסוף דבריו חילוק בין פרט לעוללות. וברישא קיצר בכותבו "בתר בצירה". עוד מבאר המב"ט שיש חילוק בין בוצר ג' אשכולות מכרם גדול, דבזה חל חובת לקט, כמבואר בהרמב"ם בהל' מתנו"ע (פ"ד הכ"ב): "אין עניים זוכים ליקח פרט ועוללות עד שיתחיל בעל הכרם לבצור כרמו שנאמר וכו' "תבצור כרמך לא תעולל" וכמה יבצור ג' אשכולות שהן עושין רביע"א¹.

גם מבואר בדבריו שדווקא מי שיש לו ה' גפנים ובוצרם לביתו אין לו שם בצירה כלל, אבל הבוצר מכרם גדול הרי זה חייב אפי' כשבוצרם לתוך ביתו. גם מבואר בדבריו דבפחות מה' גפנים אין זה בצירה כלל אפי' כשבוצר ליין דאין כרם פחות מה' גפנים. נמצא דדעת המב"ט כהרש"ס.

והנה לפירוש הרש"ס והמב"ט מבואר היטב מדוע נקטו דווקא חמשה גפנים ולא חמשה אילנות, דדוקא בכרם כתוב "בצירה". ברם קשה דהן אמת דהירושלמי והרמב"ם כתבו "הבוצר חמשה גפנים", ומזה למדו דדוקא חמשה, דהוי כרם. אבל הרי בתוספתא כתוב הבוצר "ארבעה וחמשה". ולית מאן דאמר דארבעה הוו כרם. א"כ מוכח דטעמא לאו משום דה' גפנים הוי כרם ודרך בצירה. ודוחק לומר דהירושלמי פליג אתוספתא, דמנ"ל הא. אמנם לק"מ, דבתוספתא לא מוזכר דין הבוצר ליין, ולא נקטה החיוב אלא הפטור: "היו לו ארבעה או חמשה גפנים בוצרן ומכניסן לתוך ביתו פטור" כו'. ולאשמועינן רבנותא דגם חמשה דהוי כרם קטן פטור. והירושלמי נקט חמשה ולא הזכיר ארבעה, לאשמועינן חיובא, דבחמשה כשבוצרן ליין חייב. ודוק. [ומזה ראייה ברורה דגם הבוצר ליין דוקא חמשה ולא פחות].

ועל הרש"ס קשה, כיון שכתב דה' גפנים אתי כראב"י דס"ל דכרם דוקא, א"כ הרמב"ם שפוסק בהל' מלכים (פ"ז ה"ו) אחד כרם ואחד כל ה' אילנות מאכל חוזר עליו מעורכי

¹ וקשה הא הכא מדמה הרמב"ם עוללות ללקט, וא"א דעוללות "שמים אקדשיה" אמאי אינו חייב עד שיתחיל לבצור ג' אשכולות. אמנם בהמשך שם כותב הרמב"ם שהמקדיש כרמו עד שלא נודעו העוללות אין עוללות לעניים, ואם משנודעו העוללות, העוללות לעניים. ומסביר המב"ט שם "אע"ג דאין לעניים עד בצירה אפי"ה אין לו זכות לבעל הכרם בהם" כו'. מבואר מזה דמיד כשניכרו העוללות יצאו מרשות הבעלים. א"כ נראה דבאמת מיד כשנכרו העוללות כבר שייכים לעניים, ומה שאינם רשאים לבוא וללקוט עד שבעל הבית, הוא נתינת זמן מאימתי רשאים העניים לבוא בכרם. ובאמת כבר משהוכרו אין לו לבעה"ב בהם [נשו"ר שכ"כ התיו"ט בפאה פ"ז מ"ח. ע"ש]. ומדוקדק בלשון הרמב"ם שכתב: אין העניים זוכים "ליקח". וא"כ אין שייכות לדין זה עם דין בוצר ה' גפנים כו'. ודברי המב"ט בזה צ"ע. **הכותב.**

המלחמה, כרבנן דפליגי אראב"י, לא הו"ל לפסוק הך דינא כלל. או הו"ל לפסוק דאחד כרם ואחד שאר אילנות. ואמאי כתב כרם דווקא. אלא דזה אינו סותר עיקר דבריו, די"ל דדוקא בכרם בעינן דרך בצירה, כדכתיב "תבצור כרמך". גם לרבנן. וצ"ב מה הזקיקו להרש"ס לכתוב דאתי כראב"י. אי משום דאשכחן גבי עורכי המלחמה דכתיב "מי אשר נטע כרם" כו' וסובר ראב"י דכרם דווקא ולא שאר אילנות. הרי גם רבנן מודו דילפי' מהא דבעי' ה' אילנות, דהוי דומיא דכרם. א"כ שפיר מצינן לאוקומה כרבנן, ולמימר דאין הכי נמי דין כרם לאו דווקא. כמו שבאמר מוכח מדברי הרדב"ז והכס"מ ומהר"י קורקוס, שכתבו שבדין פאה סמך הרמב"ם על מה שכתב בפרק ב' גבי קוטץ מלילות. משמע דכרם דנקט לאו דווקא. וצ"ע. [ושו"ר שהעיר בזה בספר מנחת שלמה. מובא להלן].

והנה מבואר להדיא בירושלמי בפאה הנ"ל דבוצר ה' גפנים ילפי' ממלקט שבילים לאכלם מלילות בביתו דאפי' לא שייר פטור, ובמלקט לעיסתו פסק הרמב"ם (בפ"ב ה"ו) דדוקא מלקט מעט מעט. ובבוצר ה' גפנים לביתו לא הזכיר חילוק זה. נראה מזה דדברי המב"ט מוכרחים, דמיירי דווקא בכרם קטן שיש בו רק ה' גפנים, והבוצר ה' גפנים שוה למלקט מעט מעט לביתו אבל אם יש לו יותר מה' גפנים אפי' בוצרם לביתו חייב בכל. דשפיר יש לו שם בצירה. ודוק.

העולה מדברי כולם:

אדם שיש לו בחצר פחות מחמשה גפנים אין לו שם בצירה כלל, וגם אם בוצרם ליין פטור מלש"פ ומרבעי. דלכו"ע בעינן שיקרא בצירה. ואין בצירה פחות מה' גפנים שיש לו שם כרם (להמב"ט והרש"ס). או שיהיה בצירה דרך קבע (להרדב"ז).

ואם יש לו כרם בעל ה' גפנים כדי שיתחייב בלש"פ ורבעי צריך שיבצור ליין, וגם שיבצור את כל חמשת הגפנים ולא ישייר בהם כלום. אבל אם בוצרם לאכלם ענבים בביתו פטור מפש"פ ורבעי. אבל דעת הרב דרך אמונה שבכהאי גוונא שבוצר דרך קבע חייב אליבא דהרדב"ז. אבל הרב קלמן כהנא השיג על דבריו דהרדב"ז קורא לכל בוצר ה' גפנים "דרך קבע", ואעכ"פ הבוצר לביתו פטור. ולא עדיף מהמלקט מלילות לאכלם בביתו שאפי' קצר כל השדה כולה פטור. וכנ"ל.

ואם יש לו כרם גדול אם בוצרו לביתו מעט מכאן ומעט מכאן פטור לכו"ע, כמ"ש הרדב"ז. אבל אם בוצר כדרך הבוצרים מרוח אחת, והאיל וכרם גדול הוא אינו נקרא בצירת עראי וחייב, כ"כ להדיא המב"ט. ומסתבר שגם הרש"ס סובר כן. ואין הכריח לומר שהרדב"ז חולק. כמ"ש המעיין.

והנה הגרש"ז אוירבאך זצ"ל בספר מעדני ארץ (שביעית סי' י אות ז) ובמנחת שלמה (ח"א סי' עא אות לא), הקיף הלכה זו בקושיות רבות ועצומות. בתחילה דחה דברי

המב"ט במה שכתב דבעי' דווקא בצירה של ככרם: תמוה טובא דהא הרמב"ם עצמו פסק כמ"ד נטע רבעי. ועוד הרי גם בחמש גפנים משכחת לה שפיר שהם נטועים ככרם. וע"כ צריך לומר שכוונת הרמב"ם כפשוטו דהפטור הוא מפני שהוא בוצר עראי. ועל זה כל שכן דקשה כו'. [יובא להלן].

ובעוניי כבר עמדתי על כל זה לעיל וכתבתי שאין כוונת הרמב"ם לכרם דווקא. ושכן מוכח מדברי הרדב"ז ומהר"י קורקוס ומרן בכס"מ שכתבו שהרמב"ם השמיט דין פאה משום שסמך על מה שכתב בפרק ב' גבי מלקט מלילות. וגם הירושלמי השווה דין בוצר גפנים לדין מלקט מלילות וא"כ ברור לענ"ד דכרם לאו דווקא. ואין הכריח לומר שהמב"ט סובר אחרת, הגם שהביא לימוד מפסוקים דגבי כרם כתיב "בצירה". אדרבא מכיון שגם בעורכי המלחמה כתיב "מי אשר נטע כרם ולא חללו". ובכל זאת ס"ל לת"ק דכרם לאו דוקא, אלא אחד כרם ואחד כל חמשה גפנים. וכוותיה פסק הרמב"ם. א"כ גם לגבי כל אינך קראי דכתיב בלש"פ נמי לאו דווקא כרם.

ומה שהקשה על המב"ט דמשכחת לה כרם בה' גפנים, לא הבנתי קושיתו בזה, אדרבא בהכי מירי כשהם ב' כנגד ב' ואחד יוצא זנב. ומשום הכי חייב כשבוצר לין, דאם אינו כרם פטור לגמרי. וזה מפורש להדיא בדברי המב"ט דבכרם דווקא מיירי.

גם מה שכתב שהעיקר הוא משום דהוי בוצר עראי כו', הנה כבר הוא הקשה על זה כו"כ קושיות ובעיקר על מ"ש הירושלמי והרמב"ם שפטור מרבעי. הרי קדושת רבעי חלה במחובר, ואיך משום שבוצר לביתו פוקעת הקדושה, הרי כבר במחובר חלה קדושה.

על קושיא זו הגר"ק כהנא בספר חקר ועיון ח"ה הפנה לספר כרם ציון אוצר פרי הילולים (עמוד שח), דברי הגר"י רוזנטל, שכתב שלדעת הרמב"ם שסובר שאין פדיון במחובר אינו משום שאין שומתו ידועה, אלא משום שלא חלה קדושה במחובר. אך הביא שם בכרם ציון שהאור שמח אינו סובר כן. ע"ש. ולענ"ד ראיתיו של הגר"י רוזנטל מלשון הרמב"ם מדוייקות, שהרמב"ם כותב בהל' מעש"ש (פ"ט ה"ב): "אין פודים אותו במחובר כמעשר שני". וקשה הרי מעש"ש אינו חל כלל במחובר. וצ"ל ודאי שלזה כיון הרמב"ם, שדינו כמעשר שני שאינו חל במחובר. עוד האריך שם הרה"ג הנ"ל בזה. ע"ש. ויש מקום להוכיח גם מהלכה דידן גופא, שהרמב"ם סובר שרבעי לא חל במחובר, ולכן אם בוצר ה' גפנים לביתו פטור.

אלא דבלאו הכי עיקר הקושיא נופלת רק אם נאמר שסיבת הפיטור הוא משום שבצירה עראית פוטרת גם מכרם גדול, על זה ודאי קשה מאוד אם כבר חל קדושת נט"ר במחובר איך יתכן שבבצירה עראית תפקע הקדושה. אבל לדעת הר"ש סיריליאו

והמב"טו שהסביר שיש בזה דין מיוחד בה' גפנים שאינו נקרא בצירה אם אינו לין, אפ"ל שכל היכא שאין בכרם אלא ה' גפנים באמת לא חל כלל חובת רבעי עד שיחליט שבוצרם לין [או כיום שיש במיוחד זני ענבים לין].

עוד הקשה הגרש"ז שם, הרי מצינו שהצנועין היו מחללין את הנלקט על ידי העוברים ושבים בשביעית, כמבואר במשנה במעשר שני (פ"ה ה"א). ואם אין קדושה חלה בבצירה עראית, למה היו צריכים להפריש, הרי מדובר בעוברים ושבים שודאי בוצרים עראי.

ולענ"ד י"ל ששם מדובר בכרם גדול, ואותם הצנועין בעלי השדה היה בדעתם לבצור לין, וע"כ גם אם יבצרו כל שהוא חייבים. ולא נעלם זה מהגרש"ז אוירבאך דלהמב"ט וכו' לק"מ. אלא שהקשה כן לשיטתו דטעמא הוי משום בצירת עראי.

ובעיקר מה שהעלה במנחת שלמה דטעמא דהבוצר לביתו פטור הוא משום דחשיב בצירה עראית [טעם שנזכר בפאת השלחן הנ"ל, כדבר פשוט] צל"ע, דהנה גם הבוצר ה' גפנים לין אם שייר כל שהוא פטור, כמבואר בירושלמי וברמב"ם, והיינו נמי משום דהוי בצירה עראית. וא"כ בבוצר כל הגפנים לאכלם ענבים בביתו ולא שייר כלל, דכוותה בבוצר לין לא הוי בצירה עראית, א"כ לא מסתבר שהכוונה לין עושה את הבצירה קבע, והבוצר לאכול ענבים עושה את הבצירה עראית, כי השם "בצירת עראי" אינו קשור בתכלית הבצירה, כלומר בשביל מה בוצר, אלא בצורת ובכמות הבצירה. ואם בוצר ה' גפנים לין לא הוי עראי מסתבר שגם הבוצר ה' דפנים לאכל ענבים בביתו לא הוי עראי. כנלענ"ד. וזו הסברא מוכחת מאוד בעיקר מדברי הרדב"ז הנ"ל. ע"ש. ודוק.

גם ראיתי בשו"ת אור לציון (ח"א י"ד סי' יח) שכתב, שדווקא בכרם ה' אילנות אינם שדה, והוכיח כן מהירושלמי (רפ"ה דמעש"ש). והסכים לפרוש המב"ט. ע"ש. ועם האמור הענין מובן יותר. ע"ש בדבריו.

ולפי"ז נראה, בשאלה שדן בה הר"ק כהנא בחקר ועיון שם, באדם שיש לו כרם גדול ורוצה לבוצרו כדי למכור בשוק, ולפני הבצירה צריך לטעום מן הענבים ענב או שניים לראות טיבם של הענבים, אם צריך לחלל כל א' ואחד שקוטף להסוברים שאין לפדות במחובר. ותלה זה במחלוקת הרדב"ז והרש"ס הנ"ל. ע"ש בחקר ועיון. ולפי האמור דומני שיש לסמוך על הרש"ס והמב"ט לדינא, כל שכן להחמיר, ולכן אין לאכול אפי' ענב אחד מכרם שלם עראי לפני שיחלל. וגם אינו מוכרח כלל לומר שהרדב"ז חולק בזה שבוצר למכור בשוק.

עוד דן שם בחקר ועיון בפטור דתרו"מ, וגם זה תלה במחלוקת הרש"ס והרדב"ז, דלהרש"ס שסובר שדווקא ה' אילנות פטירי מרבעי, א"כ חייבים בתרו"מ, ולהרדב"ז כל שבוצר עראי פטור. והגרש"ז במנחת שלמה (סי' ע"א אות לא) כתב שפטורים מתרו"מ משום שכבר פקע מהם חיובם. והולך לשיטתו שסובר שסובר שחל קדושת רבעי במחובר, ושסיבת הפטור הוא רק בבצירה עראית. (ללא שום הסבר לסברא זו, שהניחה בקושיות עצומות, אך כתב שאין לזוז מן המפורש בפוסקים אשר מפיחם אנו חיים).

ולענ"ד לפי דרכנו, יש לדון בדבר, שכהיום הזה על פי רוב יש זני ענבים ידועים ומיוחדים אלו למאכל ואלו ליין, ומכיון שלא חל קדושת רבעי במחובר, א"כ מי שיש לו חמישה גפנים מענבי מאכל ובוצרם כדי לאכול ענבים בביתו, ה"ז צריך להפריש מהם תרו"מ, מכיון שבמחובר לא חל קדושת רבעי, וגם כשבוצר לביתו ה"ז פטור מרבעי, וחייב בתרו"מ גם לשיטת הרדב"ז שהבוצר עראי פטור מרבעי, שהרי הזכרנו לעיל את התוספתא בפ"א דפיאה שהקוטף כל שדהו לתוך ביתו חייב במעשרות.

אבל בענבים העומדים ליין, אם בוצר כל חמשת הגפנים כאחד ה"ז חייב ברבעי ופטור מתרו"מ, כדן פירות רבעי. ואם בוצר מעט ומשייר דינם שפטורים מרבעי, ולכן חייבים במעשרות לכו"ע. כנ"ל. כנלע"ד לכאורה.

וכן דעת האור לציון שם, שצידד לומר שגם אילן יחידי שאינו כרם פטור מרבעי, ומסיק שאע"פ שקשה לסמוך ולפוטרו מרבעי, עכ"פ יש להחמיר ולעשר פירותיו. ע"ש.

למסקנה:

מי שרוצה לקיים מצוות הכרם צריך שיהיה לו לפחות ה' גפנים, ויבצור את כולם ליין ולא ישייר כלל אשכולות בגפן. או שיקנה כרם גדול ויבצור ממנו יותר מה' גפנים מרוח אחת כדרך הבוצרים.

וכן הקוצר דגן לביתו לא יקצרנו לאכלו מלילות אלא לעיסתו, כלומר יכוון שאחר הקציר ידוש את התבואה כו' לעשותה קמח לעיסה. וכל שכן מי שרק קוצר קצת חטים ומשליכם או מניחם, אינו מקיים בזה מצוות לש"פ כלל.

הרב **שמואל אביטן** שליט"א
ירושלים ת"ו

דין תקנת ב' חלות בארץ ישראל ובחו"ל, והדין בזמן הזה

חלה פ"ד מ"ח: רבן גמליאל אומר שלש ארצות לחלה, מארץ ישראל ועד כזיב חלה אחת. מכזיב ועד הנהר ועד אמנה שתי חלות, אחת לאור ואחת לכהן, של אור יש לה שיעור ושל כהן אין לה שיעור. מן הנהר ועד אמנה ולפנים שתי חלות, אחת לאור ואחת לכהן, של אור אין לה שיעור ושל כהן יש לה שיעור וטבול יום אוכלה, רבי יוסי אומר אינו צריך טבילה ואסורה לזבים ולזבות לנדה ולילודות ונאכלת עם הזר על השלחן ונתנת לכל כהן. ע"כ. ועי' ר"ש הביא סוגיא דבכורות (כז, א) ומסיק דהא דתנן הכא דמותרת לטבר"י קאי אנאכלת, דבהא פליגי ר"י ור"ק, ובזה אמר שמואל בבכורות שם דאינה אסורה אלא למי שטומאה יצאת מגופו אבל בטמא שרץ לכו"ע שרי לפני טבילה. והא דאמרי' התם דאי איכא כהן קטן יהיב ליה וסגי בחלה אחת וה"ה כהן גדול שטבל, כ"ז דווקא בבל שרחוקה מא"י, וכן שאר מקומות הרחוקים, אבל חו"ל הסמוכה לא"י זהו דין מתני' דלעולם בעינן ב' חלות, והנשרפת אסורה אפי' לכהן טהור. וכ"פ התוס' בכורות שם והרא"ש בפירושו ובהלכות חלה. ע"ש.

ב. והרמב"ן בבכורות (הלכ' חלה פ"ד אות מ"ד) כתב דמתני' דהכא ר"ג קאמר לה לשיטתו אזיל דס"ל במתני' לעיל דסוריא בעי ב' חלות, ומפרש דמן הנהר ועד אמנה היינו סוריא. אמנם בסוף הל' חלה מוכח מד' הרמב"ן דרצ"ל דהכא נמי חו"ל היא ורק דס"ל דדין חו"ל כדין סוריא ובעי ב' חלות. [ועי' חזו"א שביעית סי' ה' סק"ד]. והנה לפי"ז ב' חלות דסוריא דינם כחו"ל וככל חילוקי דינים הנז' לעיל. ומש"כ הרמב"ן שם דסוריא דווקא בעי ב' חלות אבל שאר מקומות שהם חו"ל לגמרי חלה אחת לכהן (והיינו כהן טהור כדאי' בבכורות שם), הא דנקט סוריא לאו דווקא, אלא ה"ה חו"ל הסמוכה לא"י דינה כסוריא, כמש"כ תוס' והר"ש, וחו"ל הסמוכה לא"י וסוריא דינם שווה.

ג. והרמב"ם פי' דפלוגתא דר"י ור"ק קאי אנשרפת, אבל הנאכלת מותרת אפי' למי שטומאה יוצאת מגופו, כ"כ בהלכותיו (פ"ה מהל' בכורים ה"ח). וכ"פ דעתו הגר"א ז"ל (יר"ד סי' שכ"ב סק"ג). וע"ש בכ"מ. וכ"ז מוכח בפיה"מ כאן. והנה לפי"ז הא דתנן ואסורה לזבים אתי ע"כ אליבא דר"י. וכן איתא בירושלמי אמתני' כאן. וסוגיא דבכורות להר"מ מיירי אפי' בחו"ל הסמוכה לא"י (ולהר"מ אין נ"מ כלל בין רחוקה לסמוכה) דלעולם כל שיש כהן קטן או גדול שטבל סגי בחלה אחת. והנה לפי"ז הא דפליג ר"י וס"ל דא"צ טבילה היינו דכה"ג סגי בחלה אחת, וצ"ב דא"כ אמאי לא תני דר"י סבר דסגי בחלה אחת, וע"כ לומר דהא דתנן ואסורה לזבים אליבא דר"י תני לה, והיינו דדווקא בכה"ג בעינן ב' חלות. וכ"כ תיר"ט. אך אינו מעלה ארוכה, דמה טעם לשנות דין ב' חלות אחר דיכול ליתן אפי' לבעל קרי. וכן אליבא דת"ק יקשה כן,

דמכיון דמותרת לכהן קטן ולגדול שטבל, למה שנו דין ב' חלות, והול"ל וניתנת לכהן שטבל או לקטן ואסורה למי שטומאה יוצאת מגופו ותו לא מיד.

עוד יפלא מאוד דהרמב"ם כתב שם הטעם דמפרישין ב' חלות כדי שלא יאמרו חלה טמאה נאכלת כיון שטומאת חו"ל טומאה ידועה היא, וע"כ תקנו חלה שניה לשריפה. ויפלא דא"כ האיך אמרי' - וכ"פ הר"מ שם - דכשיש כהן קטן או גדול שטבל סגי בחלה אחת, הא אכתי יאמרו חלה טמאה נאכלת. וכבר עמדו ע"ז במשנה ראשונה ורש"ש במתני' כאן ובחי' רבינו הגר"ז זללה"ה בכורות שם. והניחו צ"ע.

והנראה לפע"ד ע"ד פשוטה, דהנה טעם זה דכתב הרמב"ם איתא בירושלמי, אמנם גבי עיירות שכבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל איתא התם הטעם דב' חלות כדי שלא יאמרו חלה טהורה נשרפת, כיון שאינה טומאה ידועה, ותקנו עוד חלה לכהן כדי שלא תשתכח תורת חלה. והקשו המפרשים דא"כ ל"ל לטעם אחר בחלת חו"ל הא הכ"נ די בטעם זה דלא תשתכח תורת חלה. והמחזור לפע"ד דנתינת הטעם הוא לעולם בחלה העיקרית, רצ"ל זו שיש לה שיעור, ובחלת חו"ל דזו שיש לה שיעור ניתנת לכהן, בזה פ' הטעם דע"כ לא סגי לה בנתינתה לכהן וצריך עוד חלה בלא שיעור לשריפה כדי שלא יאמרו חלה טמאה נאכלת, והיינו דכפי האמת דינה להאכל דאינה אלא מדרבנן ומ"מ כדי שלא יאמרו וכו' תקנו חלת האור. אכן בא"י בהנך דכבשום עולי מצרים חלה שיש לה שיעור שהיא העיקרית דינה להשרף, ומ"מ תקנו עוד חלה בלא שיעור, מאחר שהחלה העיקרית שיש לה שיעור לעולם נוהגים בה כפי עיקר דינה, והיינו בחו"ל ניתנם לכהן ובא"י שריפה, ואתי שפיר דהטעם דשלא תשתכח תורת חלה ל"ש כלל בחלת חו"ל, דשם באנו ליתן טעם למה תקנו עוד חלה לשריפה ובא"י באנו ליתן טעם למה תקנו עוד אחת לכהן. וז"פ.

ונראה לפי"ז דלעולם עיקר תקנת ב' חלות אלו הם מפני טעמים שנזכרו בירו' והביאם הרמב"ם שם, והאמת דחלת חו"ל עיקר דינה להנתן לכהן רק מחשש שימא יאמרו וכו' תקנו חלת האור. ולפי"ז א"ש דע"כ לא אמרו דתנתן לכהן קטן, דבאמת רק אחר שתקנו ב' חלות אמרו דהכ"נ סגי דתנתן לכהן קטן, דאחר שכבר יש תקנה ידועה דב' חלות וידעי כו"ע, כדאי' בירו' והרא"ש דיבואו לשאול, וממילא תו לא חיישינן לשמא יאמרו. אבל בתחילה לא רצו לתקן שתנתן לכהן קטן, שהרי כפי האמת יכול ליתנה גם למי שטומאה יצאת מגופו ולא טבל, ורק מחשש הרואים תקנו חלת האור, ואחר שתקנו כן שוב חזרו לומר שיכול שפיר ליתנה לקטן או גדול שטבל, דשוב ל"ש חשש הרואים, דכו"ע ידעי הטעם דאחר שאמרנו להם דאי ליכא כהן קטן יפריש ב' חלות יתמה למה צריכים לחלת האור ומתוך כך יודע הענין, [אבל מעיקרא ל"ש לתקן שיתן דווקא לקטן דמאחר שהאמת שמותרת גם לגדול טמא ל"ש שמחשש

הרואים נשנה דינו להנתן רק לטהור אחר שאין הדין כן וז"פ]. וא"ש קושיות הנ"ל בע"ה.

ד. ונראה דיסוד המח' דהר"ש ודעימיה והרמב"ם, דלהר"ש והתוס' ורא"ש דין חלת חו"ל מעיקר הדין אסורה לכהן, או מכח טומאתו או מכח טומאתה (והיינו טומאת ארץ העמים, כדאי' בירו'). ולא תקנו עוד חלה, אלא כדי שלא תשתכח תורת חלה, ואחר דתרווייהו דרבנן מוטב להרבות בנאכלות, ולזה הנאכלת יש לה שיעור ולא הנשרפת, וכדאי' טעם זה בירו', הובא בר"ש. ולכך ס"ל דהנאכלת שהיא עיקר החלה, אסורה לכהן אפי' טהור, אבל הנאכלת שאינה אלא מתקנה כדי שלא תשתכח תורת חלה, בזה הקילו שתאכל למי שאין טומאה יוצאת מגופו, וכן לטבר"י. וכ"ז בחו"ל בסמוכה לא"י דמחזי כחלת א"י, כמש"כ בתוס' בבכורות שם, אבל בחלת חו"ל הרחוקה מא"י דלא מתחזי כחלת א"י, לא תקנו ב' חלות כל שיש שם כהן טהור.

אבל הרמב"ם דעתו דמעיקר הדין חלת חו"ל בכ"מ ניתנת לכהן ואפי' כהן טמא, ורק מגזירה שמא יאמרו חלה טמאה נאכלת ע"כ תקנו ב' חלות, וחלה נאכלת ניתנת לכל כהן, דהיא עיקר החלה, ולזה כל שיש כהן טהור או קטן ניתנת לו, וסגי בחלה זו. ואי"ז טעם שע"כ ל"ש החשש דשמא יאמרו, אלא הפי' כש"נ דאחר שכבר תקנו ב' חלות תו לא חיישינן לשמא יאמרו היכא שנותנה לטהור, וסגי בחלה אחת ותו לא. אך עיקר דינה דחלה זו אינה טעונה כהן טהור, דמעיקר דינה ראויה גם לטמא וכש"נ. [ואמנם עמש"נ לק' אות ו' מה שנ"ל עיקר שי' הר"מ בזה].

ה. והנה האידנא דאין טהרה בא"י, כתבו התוס' והר"ש ועו"ר דא"צ להפריש ב' חלות בחו"ל, וסגי בחלה אחת לאור ואין לה שיעור. אבל הרא"ש סוף הל' חלה ובחולין פכ"ה (סי' ד') כתב דראוי לנהוג להפריש ב' חלות כדי שלא תשתכח תורת נתינה לכהן, דמהרה יבנה המקדש וכו'. ע"ש. והנה הרא"ש כתב כן אחר שהביא ד' בה"ג דבזמה"ז בא"י מפרישין אחת לאור ואי"ל שיעור, וע"ז סיים הרא"ש דראוי לנהוג וכו' כנ"ל. והטור (סי' שכ"ב) הבין דד' הרא"ש קאי בין על חלת חו"ל בין על חלת א"י, דראוי להפריש ב' חלות בכל ענין. ופי' הב"י דסברתו דכיון דבזמה"ז אין טהרה בא"י ונשרפת, חזרה א"י להיות כשאר מקומות דמפרישין ב' חלות כדי שלא תשתכח תורת נתינה.

והנה הטור כתב עלה במה דברים אמורים כשאין שם כהן טהור, אבל יש שם כהן קטן או גדול שטבל סגי בחלה אחת, אח"כ כתב דמד' הרמב"ם מוכח דדווקא בחו"ל אמרי' הכי, כיון דעיקר חיובה מדרבנן, אבל בא"י אף דבזמה"ז היא מדרבנן מ"מ אינה נאכלת אפי' לט"מ ולכך לעולם נשרפת. ע"ש. ועי' בב"ח וט"ז כתבו דדברי הטור דכתב במד"א כשאין שם כהן טהור וכו' קאי על תחילת הסימן, ולא קאי על מה שכתב

לפנ"כ בשם הרא"ש, דאל"כ יהא משמע דרצ"ל דלהרא"ש בין בא"י בין בחו"ל ניתנת לקטן וסגי בחלה אחת, וזה אינו. וע"כ דקאי על תחילת הסי'. ע"ש. אך הדברים צ"ע, דאל"כ כל סדר ד' הטור מבולבלים. גם אין שום משמעות למש"כ הטור דמד' הרמב"ם יראה דבא"י לעולם אינה נאכלת ורק בחו"ל סגי ליתן לקטן.

ולפע"ד יתכן מאוד דהטור דעתו דמאחר דסבירא לן דהיינו טעמא דבזמנה"ז מפרישין רק חלה אחת משום שאין טהרה בא"י, אף דכתב הרא"ש דראוי להפריש ב' חלות, מ"מ אין מקום לחלק בין סמוכה לא"י לאינה סמוכה, דהא הטעם דבסמוכה תקנו ב' חלות ולא סגי בנתינה לכהן קטן (לשי' הרא"ש והר"ש ותוס'), זהו משום דמאחר שסמוכה לא"י גזרו עליה אטו חלת א"י, כמש"כ הרא"ש להדיא, וא"כ בזמן שאין טהרה בא"י שוב אין נפק"מ בין סמוכה לאינה סמוכה, וא"כ י"ל דא"י גופי' נמי דינה הכי דאי איכא קטן או גדול טהור סגי בהכי, והיינו דהשתא ס"ל דלמאי דקיי"ל חלה בזמנה"ז דרבנן אפי' בא"י אפשר ליתנה לקטן או גדול שטבל, ומש"כ בה"ג דשורפין אותה זהו כשאין כהן טהור. וא"כ מש"כ הרא"ש דראוי להפריש ב' חלות גם בא"י גם זה הוא דווקא בדליכא כהן טהור, שהרי קאי ע"ד בה"ג. וא"כ שפיר כתב הטור ע"ד הרא"ש במד"א כשאין שם כהן טהור וכו', והיינו דמה שאמרנו דצריך ב' חלות אפי' בא"י כל זה כשאין כהן טהור, אבל כשיש כהן טהור סגי בחלה אחת. וכ"ז לפי מה דס"ל דבזמנה"ז חלה דרבנן, ע"כ אפי' בא"י יכול ליתנה לכהן טהור, ואהא הוסיף הטור וכתב דמד' הרמב"ם משמע לא כן אלא בא"י לעולם אין ניתנת לכהן אלא נשרפת לפי שיש לה עיקר מה"ת ע"כ החמירו בה אפי' בטמא מת ולכך לעולם נשרפת. ונתפרשו ד' הטור היטב.

ו. ולעיקר דין ההפרשה בזמנה"ז, הנה ברמב"ם (פ"ה ה"ט) מבואר דבא"י מפריש אחד ממ"ח ושורפה. וכ"כ שו"ע סי' שכ"ב. ובחור"ל הדינים כנז' בלא שינוי.

אמנם לכאור' כל זה אם שנפרש ד' הרמב"ם כש"נ לעיל. אבל לכאור' יל"פ ד' הרמב"ם בענין אחר, דמש"כ בהלכ' י' דיכול ליתנה לכהן קטן, זהו דווקא בזמנה"ז. ולכאור' כ"מ פשטות סדר דבריו, דבתחילה כתב דין מתני' ג' ארצות לחלה, אח"כ (בה"ט) כתב דבזמנה"ז שאין טהרה בא"י מפריש אחד ממ"ח ושורפה. אח"כ כתב וחלת חו"ל וכו'. וי"ל דזה קאי על זמנה"ז, כלומר דמהלכה ט' ואילך התחיל לסדר הדינים כפי שהם בזמנה"ז, וע"ז כתב דבחור"ל ושא"מ יכול ליתן לקטן או גדול טהור, וס"ל דמילתא דרבינא בבכורות שם, מיירי בזמנה"ז שאין טהרה [אף דאי' בנדה ו, ב אמר עולא חברי' מדכן בגלילא, נראה דמ"מ לא היתה טהרה מצויה בא"י רק ליחידים¹. ועי' מל"מ פ"ג

¹ עי' ברכות ה, ב תוד"ה הא, דבארץ ישראל היו נזהרים (ומשמע כולם) אבל לא בבבל. ע"ש. "ומדכן בגלילא" היינו בארץ ישראל. ודברי רבינא הם בבבל. וכן הראשונים דברו בזה"ז דבטלה טהרה, דכבר בימי האמוראים נתבטל. העורך.

מאבל ה"א] ע"כ הקילו בחו"ל מאחר דבא"י גופי' נשרפת, אבל בזמן דהיתה טהרה בא"י, והוא דין מתני', בזה לעולם בעינן ב' חלות בחו"ל. ולפי"ז הכ"נ להרמב"ם איכא נ"מ בין זמה"ז לזמן מתני'.

ז. והרמ"א כתב (סו"ס שכ"ב) דא"צ בשום מקום ב' חלות, ובין בא"י ובין בחו"ל מפריש אחת ונשרפת ואין לה שיעור. וכתב דמ"מ נהגו שתהא כזית. ועי' בברכ"י דלא מצינו כלל מי שנהג להפריש א' ממ"ח. והנה הרמ"א באו"ח (סו"ס תנ"ז) כתב דאם יש כהן קטן או גדול שטבל נותן לו חלה, וי"א דאין נותנין חלה בזמה"ז לשום כהן. ע"ש. והנה דעה ראשונה היא דעת הטור שם.

ולפע"ד דהטור בזה לשיטתו דביו"ד שם הביא דעת הרא"ש דראוי לנהוג לעולם ב' חלות בין בא"י בין בחו"ל ולמש"נ לעיל אהא סיים במד"א כשאין שם כהן טהור וכו', והיינו דכיון שנוהגים בב' חלות ע"כ נוהגים גם כן כהן דינא דכשיש טהור נותן לו וסגי בזה. אבל הרמ"א דפסק ביו"ד דאין מפרישין ב' חלות כלל בשום מקום, אלא חלה אחת לאור, א"כ לעולם אינה ניתנת לכהן, ובזה אין חולק דאי א"א נוהגים רק חלה אחת אינה ניתנת לכהן. ומהרש"ל כתב שלא ליתן לכהן שאין לנו מיוחדים לכהונה. ובערוה"ש יו"ד סו"ס שכ"ב תמה ע"ד ממש"כ רמ"א באו"ח שם, וכתב דאף שסתם רמ"א ביו"ד מ"מ גילה דעתו באו"ח. ע"ש. ולפע"ד פשוט כש"נ דהטור בזה לשיטתו, אבל למאי דנהגו בחלה אחת לאור לכו"ע אין ליתן לשום כהן כלל. [ומ"מ עיקר הדבר רמז רמ"א גם ביו"ד דכתב דהאוכל חלה מברך וכו', וא"כ רמז לעני"ז דיש מציאות נתינה לכהן]. ועי' מ"ב או"ח שם כתב דלדינא נקט רמ"א עיקר דנותנים לכהן. ולהאמור דבריו באו"ח הם ד' הטור והטור בזה לשיטתו אבל למש"כ רמ"א ביו"ד לדינא דלעולם אין לנו אלא חלה אחת לאור לא נחלק אדם דתנתן לכהן אלא לעולם נשרפת. ועי' ש"ך יו"ד שם סק"ט ולמש"נ א"ש. ע"ש. ודו"ק.

מדור תגובות

הרב אהרן בוארון שליט"א
ביה"מ בני ציון ירושלים ת"ו

הפרשת תרו"מ של משגיחי כשרות בחנויות

בעזרת שיתוף יום ב' ג' באייר התשס"ב

לכבוד מערכת "תנובות שדה" שע"י המכון למצוות התלויות בארץ

שלום רב וברכה רבה !

בענין הפרשת תרו"מ בחנויות. במאמרינו בתנובות שדה כתבתי בעניי כמ"פ להקל שמועילה הפרשת המשגיחי כשרות בחנויות למרות שבעל החנות אינו מודע להפרשות וההקנאות הכרוכות בפעולת ההפרשה שעושה המשגיח. וידידנו העורך הרב דוד אביטן שליט"א כתב להעיר על דברינו בקובץ שבט אדר תשס"א (עמוד מח). וכן בקובץ תשרי חשון תשס"ב (עמוד לז) שם הזכרנו מענין זה, כתב בהערה שלא ראה שחידשנו בזה דבר לע"ע. והצדק עמו. כי אז טרם כתבתי להשיב על הערותיו. וכעת הנני להשיב מפני הכבוד.

ואציע תורף הענין בקיצור כדי להקל על הקוראים.

מין הגרש"ז אויערבך זלה"ה טוען בכ"מ מספריו שאדם שאינו מבין כלום בעניני הפרשת תרו"מ לא זו בלבד שאין מועיל אם אומר את נוסח ההפרשה וזורק לפח מעט יותר מא' ממאה, כי אינו יודע שהוא צריך להקנות עשירית מפירותיו ללוי, ובשנים ג' עוד עשירית לעני. אלא אדם זה גם אינו יכול למנות שליח שיפריש לו תרו"מ מפירותיו. כי השליח צריך להקנות עשרים אחוז מהפירות ללוי ולעני, ולהקנאה זו בעה"ב כלל לא הסמיך את השליח, להקנות לאחרים כעשר או כעשרים אחוז מפירותיו. עכת"ד.

והנה אנכי בעניי כתבתי להוכיח שידיעת בעה"ב את ענין ההקנאה אינה מעכבת. ודי בהתרצותו הכללית שיעשו בממונו את המצוה. והבאתי לזה ראיה ממ"ש הרא"ש בפ"ק דקדושין (סימן כ) בענין השואל מחבירו טבעת כדי לקדש בה אשה. דאף דקי"ל דכדי לקדש אשה צריך שהחפץ שנותן לאשה יהא שייך לאיש המקדש, ואילו כאן אין הטבעת בבעלותו אלא היא אצלו רק בתורת שאלה, אעפ"כ מקודשת. וה"ט דאמרינן "דכיון שהשאל לו את הטבעת אדעתא לקדש בה את האשה, אנו סהדי דגמר בלבו ליתנה לו באותו לשון (ר"ל ובאותו קנין) שיועיל לו לענין קדושין, שתהא האשה מקודשת בה, כי אדעתא דהכי מסר לידו את הטבעת, ואם לא יועיל בלשון שאלה יהיה בלשון מתנה, ולכל הפחות תהיה מתנה ע"מ להחזיר" (לשון הרא"ש שם). הרי שלך לפניך שאע"פ שבעל הטבעת אמר ונתכוין בפירוש רק להשאל, אנו אומרים

שהטבעת ניתנת לשואל במתנה או במתנה ע"מ להחזיר. ויקנהו החתן אח"כ מן האשה ויחזירנה לו "או יחזיר לו דמיו" – כלשון הרא"ש שם. וכן פסק כהרא"ש מרן הש"ע בכמה דוכתי. ואמרנו דכמו"כ בנ"ד די בכך שבעל החנות ממנה את השליח להפריש לו מפירותיו, שבזה הוא בעצם מסכים שיעשו בממונו את מצות התרו"מ. זהו תורף דברינו.

וע"ז כותב מעכ"ת שיחי' בהערה בתנובות שדה (שבט אדר תשס"א, עמוד מח) בזה"ל: לענ"ד הדברים פשוטים דאין נדון הרא"ש קשור כלל לנ"ד, דהרא"ש מיירי כשיש התרצות כללית, והחסרון הוא רק בפרטים. כלומר שאין המשאיל יודע שההלכה היא שאין האשה מתקדשת בדבר שאול, אבל יש לו למשאיל רצון כללי לתת את הטבעת לפלוני כדי שיקדש בה אשה. משא"כ נדו"ד, טוען הגרש"ז אויערבך זצ"ל, שאין בעל החנות מתרצה כלל בהפרשת עשרים אחוז מפירותיו, ולא מסכים למעשה השליח בזה, ואילו ידע לא היה מסכים כלל, כיעו"ש. ויסוד לחילוק הנ"ל מבואר בפירוש בברכי יוסף אר"ח (סימן שסט אות א), דהיכא שאין התרצות כללית לא דיבר הרא"ש. יע"ש. עכ"ל מר יצ"ו. ולהלן נביא המשך דבריו.

ובטרם אגש לגופו של ענין אבוא העיר עמ"ש שהגרש"ז טוען שאין בעל החנות מתרצה כלל בהפרשת עשרים אחוז מפירותיו, ולא מסכים למעשה השליח בזה, ואילו ידע לא היה מסכים כלל. ע"כ. וכ"כ מר גם בסו"ד. יש להעיר שהגרש"ז א לא כתב בדיוק כך, אלא הגרש"ז טוען שמעכב כאן זה שבעה"ב לא יודע מענין המעשר ראשון ועני, אבל לא קאמר הגרש"ז שאילו בעה"ב ידע לא היה מסכים, כי זה אינו, כי באמת אם ידע כן היה מסכים, באשר בימינו אין נותנים המעשר ראשון ללוי ומעשר עני לעני בפועל (שלא ברצון חכמים. ואכמ"ל). אלא שהגרש"ז מעורר שאע"פ שלא נותנים להם בפועל, צריך ידיעה והתרצות לעצם ההפקעה הממונית הכרוכה במעשרות אלו. וחוכך הגרש"ז לומר שחוסר התרצות לזה מעכבת ההפרשה.

עוד אוסיף להעיר בתחילת דברי עמ"ש מר שיסוד לחילוק שכותב מבואר בפירוש בברכי יוסף אר"ח (שם) שהיכא שאין התרצות כללית לא דיבר הרא"ש. דעיינתי שם וראיתי שלא כך אמר, אלא ה"ק, דלא אמר הרא"ש את סברתו הנז' שאפשר לנו לשנות מדבריו של בעל החפץ ולומר שאע"פ שהוא אמר בפירוש שהוא "משאיל", אמדינן דעתיה שהוא מסכים גם ל"מתנה" וכו', עד כאן לא מצינן למימר חידוש כ"כ גדול אלא לשנות מדבורו בלבד, אבל איננו יכולים לשנות ממעשה בפועל שעשה בעל החפץ. ובזה מיישב החיד"א קושיית הט"ז שם על הרא"ש. ע"ש¹. ותל"ת שכאשר

¹ באמת עיקר הדבר היה פשוט לי מסברא דהרי להדיא כתוב ברא"ש שצריך היתן לוו את הטבעת על מנת לקדש בה אשה, כלומר יש התרצות כללית. רק ראיתי שכת"ר לא חש לה בהתחלה, בתגובתו בחוברת 48, לכן טרחת להביא שם בהערתי מדברי מהחיד"א, דבדבריו ז"ל מבואר דלהרא"ש צריך שיהיה התרצות כללית שיעשה באופן המועיל, אבל כשחסרה ההתרצות מכל וכל כנדון דידן בזה לא דיבר הרא"ש. והמשך דבריו דחסר משיכה ומעשה כו' לפי הענין דעסיק ביה כ"כ. אבל הרי כתב דגם הרא"ש מודה דצריך התרצות כללית ואומדנא כו'. כיע"ש. העורך.

ראיתי קושיית הט"ז שם, אמרתי מדעתי ליישב כן. ואח"כ ראיתי שכ"כ בברכ"י. ותל"ת שכיון דעתי הפחותה לדעת אדוננו מרן החיד"א זיע"א. אבל אינו ענין לנידונו.

ולגופו של ענין, שכותב מר לחלק בין נדון הרא"ש בטבעת שאולה לנדונו. אען ואומר שאע"פ שמסכים אני שחילוקו נכון, ואוסיף ביאור משלי, דבטבעת שאולה כיון שהוא מוסר טבעתו לחבירו, הוא מודע לכך שתבצע בטבעתו איזו פעולה, א"כ בהא שפיר מצינן למימר שדעתו מסכמת שתיעשה כל פעולה והקנאה שתידרש עבור הקדושין. אבל בנ"ד בשלמא אילו בעל החנות ידע שמתבצעת איזו פעולה או הקנאה בעוד עשרים אחוז מפירותיו, יכולנו לומר גם בזה שדעתו מסכמת שתיעשה בעשרים אחוז מפירותיו כל פעולה והקנאה שתידרש עבור מצות התרו"מ. אבל הרי באמת בעל החנות אינו מודע כל שמתבצעת איזו פעולה או הקנאה בעוד עשרים אחוז מפירותיו. וא"כ לכאורה בזה אי אפשר לומר שהוא רוצה שיחולו בזה כל ההקנאות הנדרשות בהלכה, שהרי לגבי העשרים אחוז מפירותיו אין כאן ידיעה והתרצות לכלום. וכמו שעוררנו על בעיה זו כמ"פ במאמרנו לענין הפרשת תרו"מ שמפריש בעצמו מי שאינו מבין בעניני תרו"מ, שאע"פ שהוא מתכוון ורוצה שיחול כל מה שצריך לחול ע"פ דין, והוכחנו שמעיקר הדין בכל כה"ג אכן די בהתרצות כללית, מ"מ אדם זה שאינו מבין בעניני ההפרשות אינו מתכוון שיחול מה שצריך לחול אלא באותו מעט יותר מא' ממאה (+1%) שהוא הוציא מהשקית, ואינו מודע כלל שחוק מזה צריך לעשות עוד הפרשות בשאר הפירות, דהיינו מעשר ראשון ושני או עני, וא"כ אינו מתכוון להחיל משהו אלא במעט שהוציא (+1%) אבל לא כלום בשאר הפירות. ומשום כך העלינו שמי שאינו מבין בעניני ההפרשות ורק אומר את הנוסח ללא הבנה אין הפרשתו מועלת. וא"כ לכאורה כמ"כ בנ"ד, שאותו שאינו מבין בעניני ההפרשות ממנה שליח להפריש לו תרו"מ, אינו מתכוין למנותו לפעול אלא במעט יותר מא' ממאה (+1%), ולא כלום בעוד עשרים אחוז מפירותיו. וזו לכאורה טענה חזקה על דברינו. אף שלא ברור שהגרשז"א נתכוין בדיוק לזה.

ואולם לאחר העיון נ"ל דשפיר כתבנו להקל בזה. כי נ"ל לומר דכיון שבעל הפירות מצוה את שליחו באופן כללי לתקן לו את פירותיו², אף שהוא מודע רק לכך שמוציאים מפירותיו מעט יותר מא' ממאה, מ"מ לא איכפת לו ואינו יודע מהיכן יוציא השליח את המעט יותר מא' ממאה לתרו"מ, וא"כ הוא מוסר בידו את כלל היבול לעשות בו ככל הנצרך ע"פ הדת והדין. ואף שיתכן מקרים שבעל החנות כבר מראש יודע בערך (או אפילו בדיוק) מהיכן יקח המשגיח את ההפרשות (+1%), אף

² בהרמנותיה דמר נר"ו, זו בדיוק הנקודה, דהמדובר הוא על עמי הארץ שעדיין אין בהם ריח תורה ולא לימדו אותם כלל ממצות הפרשת תרו"מ, וסוברים שהמשגיח רק אומר איזה נסח וזורק קצת פרי לפח כו' ובכך מקבלים "תעודת הכשר" לצורך סחרי גרידא. וחסר התרצות כללית להפרשת עשרים אחוז מהפירות. וכמ"ש כת"ר לעיל. וכאן חוזר כת"ר ומדבר על מציאות שונה, על אדם שיודע שיש מצות הפרשה ומצוה את שלוחו "לתקן הפירות" מבחינה הלכתית. וא"כ לענ"ד ניתן לסיים המו"מ בזה, כיון שאין בינינו מחלוקת כלל. הנ"ל.

עפ"כ נראה דכיון שאילו יבא המשגיח ויאמר לו שחסר כאן מהכמות הדרושה (+1%), וצריך להוסיף עוד, או אם יאמר לו שמאיזו סיבה הוא זקוק לחלק אחר של היבול לעשות משם ההפרשה, הרי הוא מאפשר לו ומניח לרשותו את כל היבול, שיקח מכל היכן שרוצה. וכיון שכן נמצא שלעולם בעל הפירות מוסר בידי המשגיח את כלל היבול לעשות בו ככל הנצרך ע"פ הדת והדין. וכיון שכן נראה דשפיר מהניא הפרשת המשגיח כשרות, למרות שאין בעל הבית מודע להפרשת המעשר ראשון ועני. וכבר הבאנו שכן הורו שני גדולי הדור שלפני פנינו ה"ה החזו"א והגרצ"פ פראנק, שע"ה שאינו מבין בעניני ההפרשות רשאי למנות שליח שיפריש לו מפירותיו, ואינו צריך ללמדו ולהסביר לו כלום. ומ"מ גם דעתי הפחותה מסכמת בודאי למ"ש מעכ"ת (בגליון תשרי חשון תשס"ב עמוד לז בהערה) שיש פנים מסבירות בהלכה לחומרת רבינו הגרש"ז נ"ע. אף דאית תנאי החזו"א והגרצ"פ פראנק דמסייעי לן. והמחמיר תבא עליו ברכה.

ומה שסיים ידידנו יצ"ו בזה"ל: גם מה שאמרו בע"ז (נג): מדפלחו לע"ז שליחותיהו וכו'. ע"ש. כבר כתב בברכי יוסף אה"ע (סימן ה אות טו"ב) דאינו מדין שליחות. ע"ש. א"כ הכא בתרומה שצריך שליחות, וכל שלא מינוהו שליח להפריש ואנן סהדי דלא ניח"ל בהפרשת עשרים אחוז וכו', ודאי לאו שליח הוא כלל. ודוק. ע"כ. אני מבין דר"ל שאין ללמוד משם שאפשר להיות שליח ללא מינוי לזה. כי שם אין המכוון לשליחות מדין שליחות, וכמ"ש מרן החיד"א, אבל בנ"ד דתרומה כן בעינן שליחות. והנה בענין אם להפרשת תרומה צריך שליחות מדין שליחות, או דסגי בזכה, יש אריכות גדולה בפוסקים, ובודאי לא נעלם זה מעיני מעכ"ת³. ואיני יודע אם נגעו בזה מהסוגיא דע"ז שציין מע"כ או לא. ועכ"פ אנכי בעיני ביארתי בקיצור במאמר הנדפס בתנובות שדה (תשרי טבת תשס"א בענף ה') שהסכמת הפוסקים ומרן השלחן ערוך

³ חידוש אותו חכם הוא להפריש ממה שמשליכים בין כך לפח. אבל ודאי שבתרומה צריך שליחות, דכל דין שליחות מתרומה ילפי', "גם אתם לרבות שלוחכם" "אתם - מה אתם לדעתכם אף שלוחכם לדעתכם" [ב"מ כב, א. ועי' גם קידו' מא, ב וחולין יב, א]. אלא דזכיה מטעם שליחות או מדין יד בעלים הוא. וסבר אותו חכם לתקן בכך, שהוא כתורם משלו על של חבירו, דבזה לא בעי' דעת בעלים כלל. וגם סמך על דברי התה"ד שכתב שמשרתת מפרישה חלה בלא ידיעת בעלת הבית היכא שהעיסה מתקלקלת. ואולם דברי התה"ד לא פלטי מפלוגתא. וקצה"ח רמג"ח ועוד חלקו עליו משום ד"זכין לאדם" אמרי' ולא "זכין מאדם". וגם תה"ד דיבר דווקא בשידוע שבעה"ב מפרישה תדיר אלא שלא מינתה אותה שליח. לא כן נדון דידן. וגם עצה זו אינו מועילה אלא למעט יותר אחד ממאה שמשליכים לפח, אבל לא לעשרים אחוז מהפירות. וכבר עייליה למערתא דדייני ולא קבלוה, ולא נהגו לסמוך על זה כלל. ובמעדני ארץ שביעית בסופו כתב הגרש"ז אורבאך קונטרס ארוך בענין זה [ושם בפרק ב' האריך להוכיח שגם אם מפרישים שלא על מנת לתת ללוי (שלא כדין), עכ"פ צריך שיעשה ממון השבט כו' כדי שיצאו הפירות מטבלם. ע"ש]. ואם כוונת כת"ר לדברי הרמב"ם הל' תרומות ד, ג דלא בעינן שליחות כלל. [ופסקו מרן יו"ד שלא, לא]. הרי צריך שאחר כך יגלה דעתו ויאמר כילך אצל יפות, ואוקמה מרן ודעמיה משום דלמתרם קאי, ולכן מהני גילוי דעתא למפרע. אבל בעלמא ודאי צריך שליחות, כמבואר שם בהל' א'. ומרן בשו"ע שם סע' כ"ט. [וצע"ג על מ"ש כמה אחריו שמהרמב"ם הנ"ל סיעתא להתה"ד]. וגם בימינו שמפרישים תרומה כל שהוא, דלא שייך כילך אצל יפות, עכ"פ צריך גילוי דעתא. וזה ברור. ולכן בנדון דידן שאינו כן המציאות, דכאמור מיירי באנשים שאין כוונתם להפריש תרומה כלל, ואינם יודעים שהמשגיח מפריש עשרים אחוז כו'. ואכמ"ל. הנ"ל.

שא"צ שליחות. והענין דורש אריכות וטרם נפנית לזה. ובאשר למה שסיים מר שאנן סהדי וכו'. יעויין מ"ש ע"ז לעיל.

אמנם ודאי צדק ידידנו שליט"א במה שכתב בקובץ תשרי חשון תשס"ב (עמוד לז בהערה) שמה שהבאנו שם מאחרוני זמנינו שצ"ע אם מהניא הפרשה שעושה אדם שאינו מבין ענין ההפרשה, וחושב שהיא איזו תחינה. וכ' ע"ז, הן הדברים הניתנים לעיל מפי הגרשז"א, שהוסיף וכתב שמהאי טעמא לא מהניא נמי הפרשת השליח, כיון שאין הבעלים יודע כלל מהנעשה. עכ"ל. דבזה ודאי צדק. שכן פשט דבריהם. וכמו שכתבתי גם אנכי בעניי בפירוש במקום. אמנם אני טענתי שלשון החזו"א הקצרה והסתומה אפשר לפרשה באופן אחר (שכתבנו שם לעורר לפסול הפרשת אדם כזה מצד אחר. ע"ש). וכתבנו בפירוש שאנו אומרים כן למרות שאחרוני זמנינו לא הבינו כך בדעתו.

ואני מחזיק טובה הרבה למע"כ על הערותיו המחכימות והנכונות, ושעל ידן התלבנו הדברים יותר. ושכמ"ה בגו"ר וכת"ס.

בתודה ובכבוד רב
א. בוארון

חובת בדיקה בירקות נגועים

הוספה למ"ש בגליון 40 עמ' 31 בהערה

עתה ראיתי בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תפה) שכתב דמה שאמרו דביבש ביבש אזלי' בתר רוב ורשאי לאכול כו"א בפע"צ, לא נאמר דין זה באיסורין החמורין שאינם מתבטלים בששים כבריה וחה"ל. ע"ש. וא"כ מטעם זה גם אין לסמוך על ס"ס, דהא ס"ס נמי הוא מטעם רוב לדעת הרשב"א, כידוע.

עוד כתב שם בסוף התשובה דכיון שאיסור הניכר אינו בטל כלל, א"כ חטים שיתכן שהם מחומצים שנתערבו בשאר חטים, אין להם ביטול, כיון שאפשר לבדוק הכל ולברר אם יש בהם חטים חמץ. ע"ש. והרואה יראה שכ"כ "כעוד יש לומר", כלומר גם ללא חששא דחמץ בכל שהוא. ולא בשנתערבו בפסח מיירי, אלא קודם פסח, וללא סברת חוזר ונייעור. כיע"ש. וא"כ הוא הדין בנדון דידן, גם אם יש ספק ומעט מאוד תולעים מצויים בפטריות, יש לחייב בדיקה כללית, שכן ידוע והוחזק בודאי יש בהם נגיעות גם לאחר החיתוך, אלא שהספק הוא אם לאחר החיתוך נמצא תולעים בקופסא זו שלפנינו או באחרת. ודוק.